

A

PÁLOS-REND FÖLOSZLATÁSA

IRTA

CSÁSZÁR ELEMÉR

KÜLÖNLENYOMAT A „SZÁZADOK” 1901 ÉVI FOLYAMÁBÓL

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM TRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KÖNYVNYOMDÁJA

1901

József császár még trónörökös korában megkezdte cél-
tudatos politikáját a szerzetes rendek ellen. Azon rendeletei,
melyeket Mária Terézia életében adott ki, egyen kívül tulajdon-
képen nem látszottak veszedelmeseknek, nem nyúltak mélyen
a szerzetes rendek életébe; de az az egy figyelmeztette őket,
hogy kengyelfutója sokkal mélyebbreható változásoknak, mert
jövedelmüket támadja meg, elvévén tőlük annak egy tizedrészét
adóban.

A mint a császár trónra lépett, egyszerre megvalósította
régi tervét, és a szerzetes rendeknek egy részét egy tollvonás-
sal eltörölte. Ennek az eltörlésnek, vagy hogy a kancellária
kedvelt kifejezését használjuk: »a szerzetes rendek reorganisa-
tíójának«¹⁾ egy nyílt és egy be nem vallott célja volt. A beval-
lott cél: segíteni az általános lelkész hiányon. A világi papok
aránylag kis számuk miatt nem tudták ellátni a plebániákat
és az egyéb lelkészi teendőket, a szerzetesek nagy része meg
tisztán contemplatív életet folytatott s még ha akart volna
sem vállalhatott egyházi hivatalt. Világos, hogy a kereslet és
kínálat ilyen aránytalan megoszlásán könnyen lehet segíteni: el
kell törölni a szerzetes rendeket s munkára alkalmas tagjaikat
alkalmazni kell lelkészekül.²⁾ E reorganizáció, másik be nem
vallott céljával egészen beleillett a fejedelemnek azon álta-
lános, egyetemes tervébe, hogy az államban pontosuljon össze
minden hatalom. A császár eltörli a szerzetes rendeket, s ezzel az
állam magára vállalván a rendek terheit is, maga gondoskodik
a lelképásztorokról és népei lelki szükségletéről, maga alkal-
mazza a papokat. Ilymódon az egyház is teljesen az állam
hatalmába kerül, illetőleg az uralkodónak absolutistikus ten-

¹⁾ A kancellária fölterjesztése 1786. jan. 24-én. Orsz. Levéltár,
M. udv. kancz. 1786: 644. csomó.

²⁾ U. o.

dentiája következtében a császáréba. Az eltörölt rendek elkobzott vagyona azonkívül nagy mértékben gyarapítja a vallási alapot.¹⁾

Rövid idő leforgása alatt majd mindegyik rendet elérte végzete. Azok között, melyek utoljára maradtak, volt az egyetlen magyar eredetű szerzet, a pálosoké is. Az eltörlés előtt ők is megkapták az intő szöveget, az 1784-iki rendeleteket, melyekből megérthették, a kik a császár intencióit ismerték, hogy a végleges csapás csak idő kérdése.

Első pillanatra ezek a rendeletek sem tűntek föl veszedelmeseknek, épen úgy mint a tíz évvel azelőtt kiadottak, mert egyszerűen megszüntették azokat a szokásos látogatásokat, melyeket a generálisok három évenként tettek s a melyek úgyis csak költséget okoztak a meglátogatott kolostoroknak.²⁾ A császár továbbá megtiltotta a provinciálisoknak, hogy az egyes kolostorok ügyeibe beleavatkozzanak. Kimondta azt is, hogy az egyes házak előljáróit, a priorokat és subpriorokat maguk a rendtagok válaszzák, a provinciálist pedig a perjelek. A provinciális tanácsát (definitorium provinciale) eltörölte, mert minék tanács annak, a kinek úgy sines kérdezni és tenni valója.

A mit e rendeletekben az avatatlan szem is észrevesz, az a demokratikus fölfogás, de figyelmesen átnézve, ép oly könnyen meg lehet érezni bennök azt a hatalmas bomlasztó szellemet is, melyet a fejedelem tudatosan vitt beléjük. Gyöngítette a rend vezetőinek hatalmát, megszüntette azon jogukat, hogy ellenőrizték a kolostorokat, s a kolostorok előljáróit nem a generálistól és provinciálistól függő tartományi káptalannal (capitulum provinciale), hanem a rendtagokkal választatta; így mindent megtett, hogy mennél lazább legyen a merev hierarchikus szervezet, a mely minden rend hatalmának az alapja. Félre nem ismerhető a császár számítása: minden hatalmat a perjelekre ruházott s függővé tette őket azoktól, a kik alattok állanak, a rendtagoktól, mert a ki nem tud kedvök szerint eljárni, a legközelebbi alkalommal nem választják meg. Azt remélte, hogy a rendtagok, a kiket már a generális és provinciális sem tarthat féken, a perjelt meg egészen hatalmukban tartják, visszaélnék helyzetökkel s neki majd lesz alkalma és ürügye a rendet eltörölni. Nem tudjuk, meg lett volna-e a kívánt eredménye a rendeleteknek, mert az idő nagyon rövid

¹⁾ U. o.

²⁾ A generális látogatása még 1785-ben is, mikor csak vendégül látták (lásd alább), 62 frt 30 krba került. Orsz. Levéltár, H. T. 1786: 35186.

volt arra, hogy a császár számítása bevaljék; a reánk maradt írott adatokból azonban kitetszik annyi, hogy a rendeletek kiadása és az eltörlés foganatosítása közötti két esztendő alatt — Magyarországon legalább — a várt erkölcsi zúllás nem következett be. Józsefnek azonban nem is kellett tovább várnia, míg rendelete esetleg megtermi gyümölcseit, mert találkozott egy férfú, a ki megsegítette munkájában, lehetővé tette, hogy tervét végrehajtsa.

Ez a férfú Ordódy Károly volt, a pálosok generálisa.

József császárt szerencsés véletlen hozta összeköttetésbe e főpappal, a ki magyar származású volt ugyan, de a magyar érzésnek legkisebb szikrája sem élt szívében.

Találkozásuknak előzményei a következők.

A pálos-rend abban az időben (már 1710-től) a birodalomban hat provinciára volt osztva: magyar, horvát, osztrák, isztriai, sváb és lengyel provinciákra, mind egyikök egy-egy provinciális vezetése alatt. Az egész rend feje pedig a magyar provinciából választott Ordódy Károly volt.

A nem magyar provinciákat kivéve az egész rendben, különösen annak vezetőinél, általános volt II. József alatt az elégtelenség. A vezető elemet és a törekvő ambitíus papokat nagyon elkedvetlenítették a császárnak a rendi szervezetet megváltoztató rendeletei; megszűnt hatalmuk s az előkelő állások eltörlésével nagy részüök megfosztatott attól a reménytől, hogy magasabbra emelkedhessék. Az alsó papságot pedig azok az újabb rendeletek izgatták, melyekkel a fejedelem a rend egységét megtörte, hatalmát, erejét kisebbitte. A lengyel provinciát mint külföldit, elszakította a birodalmiaktól, a sváb provinciából kihasította azt a három kolostort, mely már nem volt Ausztria területén, az osztrák provinciában egyes kolostorokat fölosztatott, sőt a hét isztriai kolostor közül meg épen csak a három legszegényebbet hagyta meg. Ezeknek a rendeleteknek súlyát megéreztek a provinciálisok is. Jövedelmük az egyes kolostorokból tellett ki; azok fizették vagy adták át a számukra kijelölt birtok kamatait. Most, hogy egypár kolostor vagyonát az állam lefoglalta, az ő jövedelmük is megcsappant. Még fokozta az általános elégtelenséget az a körülmény, hogy a papság e rendeleteket csak kiinduló pontnak tartotta; mindannyian aggódva várták, mi lesz a folytatás, mikor következik be az őket elsöprő rendelet.

A provinciákban forrongó gyűlöletet a kolostorok fejei, a priorok s — könnyen érthető — maguk a provinciálisok is szították. Érezték, hogy existenciájok forog kockán, s a kölesönös bátorítások, buzdítások között mind élesebb és élesebb

lett a méltatlankodás hangja. Haragjuk természetesen a császár ellen irányult, de mivel meg voltak fosztva attól a lehetőségtől, hogy vele éreztessék, az ellen fordították, a ki a rend és a fejedelem között közvetítő volt: Ordódy ellen. Őt tették, leg-
alább részben, teelössé a csapásokért s vádolták, hogy nem tudta megakadályozni a veszedelmet.

A lappangó elégületlenség az 1785-iki generális-választás alkalmával tört ki. Ordódy hat évi mandatumra már az előbbi esztendőben, 1784-ben lejárt, de a nagy-káptalan, a hol a generálist kellett választani, még mindaddig nem ült össze. Az 1785 év elején a generális megtette az előterjesztést a császárnak a választásra vonatkozólag, a ki azt kívánsága szerint aug. 28-ára tűzte ki. Ordódy a »királyi engedelem« szerint kihirdette a nagy-káptalant, székhelyéről, Máriavölgyből, elküldte a provinciákba a meghívókat, felszólította a főnököket, választassák meg a generális-választókat. Megragadta egyszersmind a jó alkalmat, hogy megsürgesse a provinciálisoknál az évi járulék beküldését, a mely még egyre késett.¹⁾

A provinciálisok is megragadták az alkalmat, nem ugyan arra, hogy a generális kérését teljesítsék, hanem hogy ellenséges indulatuknak adjanak kifejezést. A két kis provincia fejei, a sváb és isztriai provinciális, egészen nyugodtan visszaírtak Ordódynak, hogy ők nagyon szegények, az évi járulékot tehát nem küldhetik meg, a generális-választással pedig nem törődnek, megbizottakat nem választanak, csínáljanak Máriavölgyben, a mit akarnak. Annál érdekesebb és jellemzőbb a két nagyobb provinciának a válasza.

A horvát tartományfő, Prekrit Pál, iles hangon válaszol, de a felelősséget nem meri magára vállalni, tehát úgy tünteti föl a dolgot, mintha a priorok határoztak volna a generális felszólítása ügyében s ő egyszerűen csak tolmácsolná a határozatot. A horvát kolostorok priorjai — jelenti nagy sajnálattal — mind megegyeztek abban, hogy most nem küldik meg a kívánt pénzt a generálisnak, maguk is oly szegények lévén, mint a templom egere, hanem a helyett szolgálnak egy jó tanácssal: kérjen magának a királytól — pensiót. A felszólítás második részére vonatkozólag megint csak a jó tanács apró pénzével fizetik ki a generálist: a prioroknak megegyező véleménye — írja tovább a provinciális — az, hogy ha már megszüntette a király a rend kolostoraiban a legfontosabb állásokat, érje ugyanaz a sors a rend legfőbb állását, a gene-

¹⁾ Orsz. Levéltár, M. udv. kancz. 1785: 8689.

rálisi hiyatalt is; ha nincsen választó,¹⁾ ne is legyen választandó. Am ha a generális minden áron választókat akar, forduljon a helytartótanácsához, nevezzen ki az megbízottakat.²⁾ Ennek a jámbor kívánságnak természetesen megvolt a csalatintája: ebben az esetben a helytartótanácsra hárították volna a választók napidíjainak költségét, a mit különben minden provinciának magának kellett volna viselni.

Az osztrák provinciális gúnyolódás helyett a sentimentális hangot választja. Azt írja Arbesser Alajos Gráczból, hogy roppantúl sajnálja, nem küldhet választókat, sőt még ő maga sem jelenhetik meg Máriavölgyben, mert »quis enim mihi viaticum dabit, quis victum in Maria-Thall pro me solvet?« Hiszen szegény feje még otthon is a maga költségén él, a provinciája olyan szegény, hogy »ego usque in hodiernum diem nec nummum adhuc obtinui et totam ex deposito meo praestare debui.« Egyszersmind kijelenti, hogy a generálisi méltóságot fölöslegesen tartja, mert a császári rendeletek megfosztották minden hatalomtól. Nem irigyli Ordódytól senki a dicsőségét, azért olyan ajánlatot tesz, a mit minden tartományfő örömmel fogadhat: eszközölje ki a generális a fejedelemnél, hogy a míg él, választás nélkül maradjon meg generálisnak, halála után pedig szüntessék meg az állást. Annál inkább ajánlja ezt, mert a rend fejének »mea provincia nec nummum amplius dare poterit, . . . si enim suo Provinciali nullam taxam dare possunt, quam dabunt Generali?«³⁾

Ebből az utolsó jelentésből kiolvashatta a generális, hogy pénz most hiába vár az osztrák provinciától, és az a megvető hang, a melyen a tartományfő a generálisi méltóságról beszélt, arról is meggyőzhette, hogy jövőben sem számíthat az osztrákokra.

A rendfőnök nagy haragra lobbant, mikor a leveleket olvasta. A hiú, uralkodni vágyó Ordódy már azt is nehéz szívvel viselte, hogy hatáskörét megnyirbálta a császár, most alattvalói, saját rendjének első tisztviselői, támadják és gúnyolják, megtagadják az engedelmességet, lenéző hangon érintkeznek vele, s megfélemlézve a szerzetesi alázatosságról, fenhéjazva tagadják meg tőle a pénzbeli járulékot.

Egyedül a magyar provinciától érkeztek megnyugtató hírek; itt sem generális-választókban, sem pénzben nem volt hiány. Azonban velük sem volt megelégedve a generális,

¹⁾ Az eltörölt definitorokra gondol, kik szintén tagjai voltak a generális-választó nagyképtalannak.

²⁾ Osz. Levéltár u. o. A levél jun. 16-án kelt.

³⁾ A levél jun. 26-án kelt. U. o.

különösen nem a máriavölgyi papsággal. Máriavölgy volt 1721 óta a pálos generálisok székhelye s épen a rendfőnök jelenléte miatt szigorú fegyelem uralkodott benne. Állítólag a máriavölgyi rendtagok a fejedelem demokratikus rendeleteit a maguk hasznára aknázták ki, szabadabban éltek s nem adtak annyi a generális jelenlétére, mint azelőtt; legalább Ordódy keservesen panaszkodik, hogy tekintélyét aláássák, őt magát semmibe sem veszik, intéseit nem hallgatják meg, és élükön a priorral olyan életet folytatnak, mely a szerzetesi szabályokkal ellenkezik.¹⁾

Volt-e valami igazság e vádakra, vagy inkább a generális képzelete szülte azokat, határozottan el nem dönthető, de Horvát Zsigmond tanácsos jelentése alapján,²⁾ a ki a rend föl-osztatásakor részletesen beszámolt a máriavölgyi állapotokról, nagyon valószínűnek tartom, hogy nem annyira a papságban, mint inkább a generálisban volt a hiba. Hogy a vádak minden-esetre túlzottak voltak, az kétségtelen. Bizonyítja az a másik vád, melyet Ordódy a rendtagokra költött, azt állítván, hogy megtagadják Máriavölgyben az eltartását, a mire pedig kötelezve vannak. Ez az állítás nem felelt meg a valóságnak. A máriavölgyi kolostor ugyan tartozott eltartani a generálist és titkárát, de viszont a rendfő ezért 200 frtot tartozott fizetni, a mennyit erre a célra utalványoztak a nem magyar provinciák. Ordódy, mivel ezektől a provinciáktól már régebben egyáltalán nem kapott pénzt,³⁾ azt is kívánta, hogy ingyen tartsák el, a mire a máriavölgyiek nem voltak hajlandók. Ép ilyen jogtalanok voltak egyéb kívánságai. Ő, a generális, máriavölgyi prior akart lenni s egyben plebános,⁴⁾ a mi ellen a rendtagok természetesen tiltakoztak. Furesa állapot is kerekedett volna, ha megteszik kívánságát: mint generális föltötte állt volna a magyar provinciálisnak, mint prior meg alája lett volna rendelve. Innen eredt a generális nagy haragja.

Orvoslásért a császárhoz fordult. Leírja a provinciák sorsát és erősen kiszínezi a maga származás helyzetét; nagyon kéri a császárt, rója meg az engedetlen papságot és intézkedjék a fizetése dolgában.⁵⁾

A kancellária rögtön, a jul. 19-iki ülésen, tárgyalta az

¹⁾ Ordódy fölterjesztése a császárhoz, 1785. jul. 4-én. U. o.

²⁾ Jelentése a tanácshoz, 1786. márcz. 20-án. Lásd alább az eltört iratok közt.

³⁾ A sváb egy év óta, a lengyel harmadik éve nem fizetett. U. o. 1785 : 12183.

⁴⁾ Idézett fölterjesztés.

⁵⁾ U. o.

ügyet. Először is elhalasztotta a választást és megbízta a helytartótanácsot, jelentse ki a pálos papságnak, első sorban a máriavölgyieknek, hogy vessék alá magukat a fegyelemnek, tiszteljék illően generálisukat, teljesítsék kötelességüket; az engedetlenkedőket pedig a megyés püspök jelentse be a helytartótanácsnak. A generális fizetéséről egyelőre azt határozta, hogy a magyar provinciák fizessék meg az eddigi járulékot.¹⁾

A tanács engedelmeskedett és csak annyival toldotta meg a határozatot, hogy felszólította Ordódyt, mutassa ki, mit fizettek eddig az egyes provinciák.

Ennek az ügynek további folyamata nem tartozik tárgyunkra, annál kevésbbé, mert a mit a tanács és a kancellária hosszas bizottságozás és tárgyalás után határozott,²⁾ az csak írott malaszt maradt, mert mire érvénybe lépett volna, a császár már fölslátta a rendet.

A fejedelem azonban a generális panaszló leveléből két dolgot értett meg. Meggyőződött arról, hogy a generális nem él barátságos viszonyban alattvalóival, és arról is, hogy ez ellenséges viszonyt ki lehetne aknázni a saját célja érdekében. Arra való embernek ismerte Ordódyt is; tudta, hogy hiú, nagyravágyó férfiú, a ki jelen helyzetével a legnagyobb mértékben elégedetlen, a maga hatalmát és emelkedését többre becsüli rendje boldogságánál; ime az eszköz, a kit fölhasználhat, hogy a pálos-rendet is megszüntesse, mint a többit.

Intézkedett tehát, hogy közvetlenül, a tanácsot és kancelláriát kizárva, érintkezessék a generállissal, hogy szóbelileg vitathassák meg azt, a mit írásra bízni nem volna sem alkalmas, sem célszerű. Ordódy, hogy elkerülje a föltűnést, nem személyesen ment Bécsbe, hanem volt titkárát, Szentmartonyi Tamást küldte föl. Ugy látszik, nem merte még Szentmartonyit sem levélileg megbízni; félt, hogy veszedelmes játékát észreveszik a rendtagok, tehát 1785 telén személyesen utazott le Csáktornyára,³⁾ a hol Szentmartonyi abban az időben tartózkodott. Előszóval beszélték meg a tenuivalót, és a generális megbízta, hogy tegye meg nevében a vádat a pálosok ellen.⁴⁾ Szentmartonyi hűségesen eljárta megbízatásában. Mint a generális legbizalmasabb embere, a kit a rendfő választott maga mellé, urának érdekét azonosnak ismerte a magáéval, annál inkább, mert anyagilag is tőle függött, és hogy a provinciák meg-

¹⁾ Orsz. Levéltár, M. udv. kancz. 1785 : 8689.

²⁾ A magyar és horvát provinciák fizessék ezután pontosan a generális járulékát. 1785. szept. 5. és okt. 4. U. o. 1785 : 12185.

³⁾ U. o. H. T. 1786 : 35186.

⁴⁾ U. o. M. udv. kancz. 1786 : 643.

vonták segedelmöket a generálistól, megcsappant hasonlóképen az ő jövedelme is, állítólag még ruházkodásra sem tellett, postai és patikai költségeit is a magáéból kellett fődöznie.¹⁾ Könnyen elképzelhető, hogy az a kép, melyet Szentmartonyi a felség elé festett, nem volt valami rózsás; főnökének ellenséges indulatára, saját magának anyagi károsodására hallgatva, sötét színekbe mártotta ecsetjét. A szóbeli tárgyalással, úgy látszik, meg volt elégedve a császár, mert Szentmartonyival megizente a generálisnak, hogy most már foglalja írásba a vádakát és juttassa hozzá.

Ordódy még mindig nem értette meg a császár intencióit; vádoló irata, a mit erre a fölszólításra a császárnak küldött, erőtlen, érezhetően subjectiv a hangja, jóformán egyebet sem tesz, mint ismétli régebbi panaszait, első sorban a máriavölgyi pálosok ellen; csak annyi az újság benne, hogy elégedetlenségét kiterjeszti a provinciálisokra, a kik szinte korlátlanul uralkodnak, őt figyelembe sem veszik, fegyelmet nem tartanak és — nem küldenek neki pénzt.²⁾

Szentmartonyi sietett a levéllel Bécsbe és átadta a császárnak. A fejedelem beszédbe elegyedett a titkárral, kikérdezte a pálosok viszonyairól s feleleteiből meglátta, hogy Szentmartonyi sokkal értelmesebb ember, mint a generálisa; a fő helyett tehát a titkárral tárgyalt, megkérte, hogy a mit mondott, foglalja írásba és terjeszsze eléje vélekedését a pálos rendről.³⁾

Szentmartonyi sietett eleget tenni a megbízásnak és pár nap múlva hosszú memorandumot nyújtott be a császárhoz. Az ő súlyos, határozott vádjai, melyekből a személyes motivum egészen hiányzik, másként szólnak, mint a generális határozatlan, üres panaszai. Az érdekes irat — melynek elején Szentmartonyi megjegyzi, hogy állításait tulajdonképen csak a horvát provinciákból meríti, de azért egyformán illenek az egész rendre — nagyjából a következő dolgokat említi:

A pálosok fölbátorodva a császári rendeleteken, azt hiszik, hogy minden tekintetben föl vannak oldozva köteles-

¹⁾ Ordódy jelentése a helytartótanácsához, 1785. aug. 20. U. o. 1785 : 643. sz. iratcsomó. A generális azonban arról meg látszik feledkezni, hogy a titkárnak rendesen kijárt a rendtagokat megillető fizetés, s az egyes kolostoroktól (nem is a provinciáktól) a secretariusnak látogatás alkalmával adni szokott ajándék valóban *ajándék* volt, melyet a secretarius nem követelhetett meg. Arról nem is szólnak, hogy Szentmartonyi abban az időben már le is mondott hivataláról és neve a csáktornyai rendház tagjai sorában szerepelt.

²⁾ Jelentése a királyhoz, 1786. jan. 8. U. o.

³⁾ U. o. 1786 : 644.

ségeik és fogadalmaik alól, nemcsak nem engedelmeskednek, hanem ellenszegülnek, megvetik és kinevetik főnökeiket. Ezek nem akarnak rendjüknek ártani, tehát nem jelentik föl őket, csak szenvednek magukban, azt a kegyelmet remélve a királytól, hogy föloszlatja a rendet, mielőtt magától összedül.

Az a legnagyobb veszedelem — kezdi a konkrét vádat, — hogy a rendnek nincs eszköze, a mivel szorgalmas tagjait munkára ösztönözze, így az igaz, tanult ember nem boldogul köztük. Plebániáikat elvették tőlük, tehát a rendtagoknak nem marad más hivatásuk, mint a rendnek saját (helyi) isteni tiszteleteit ellátni. Azonban az új rend értelmében maguk a rendtagok választják a lelkészeket és a választás természetesen nem a tanúltra esik, hanem arra, a ki aljasságaikhoz hozzá illik. De maguk a rendtagok is kiölik egymásból az ambítiót. Ha a fiatal növendék pap kikerül a szemináriumból a pálosok közé, egészen más levegőkörbe jut, mint addig volt. A pálos kolostorok mind félreeső helyeken, erdők mélyében vannak, a hol nyoma sincs a műveltségnek, a fiatal pap nem tudja senkivel közölni, a mit tanult, nincs, a ki magas eszméit megértse, nincs, a ki további munkájában segítse. Ha pedig a lelke finomságát, tudományát át akarja plántálni a többi rendtárs szívébe, eszébe: a tanulatlan, műveletlen tömeg kigúnyolja. Meg van tehát fosztva attól, hogy szellemileg munkálkodjék, mert iskoláikat mind elvették, lekipásztor nem lehet, — van-e az erdőben lélek, a kit ápolni kellene? — utoljára sem marad más hátra, mint hogy lemondva ideáljairól, beálljon a többi közé »ordítónak.« Ordítóznak, az éjjeli kórust megszüntették, a nappalira nem járnak, teljesen hatalmukba keríti őket az unalom. Unalmukban isznak, esznek, kártyáznak, bejárják a klastromokat és szomszédjaikat, ott mulatoznak, pletykáznak, egymást gyalázzák, másokat megszólhatnak: ez az életük.

Ezek a szégyenletes állapotokon a kolostorok előljáróinak kellene segíteni, — de ők maguk is olyan fából valók, mint a többi, mert hiszen a császár megadta a rendtagoknak a jogot, hogy maguk válaszszzák a priorjaikat. Ha valamelyik priorban mégis föltámadna a tisztesség és szigorúan találni venni a dolgot, akkor agyon bosszantanák, később pedig, ha lejár a három esztendeje, nem választanak meg újra és mint közönséges tagot háklira üldöznék.

Mindehez a bajhoz járul még egy másik. Mindannyian érzik, hogy valaminek jönni kell, sőt számolnak azzal is, hogy a rendjüket föloszlatják, tehát nem gondolnak hivatalukkal, elhanyagolják kötelességeiket és minden gondjukat a jövőre irányozzák. A földet, gazdaságukat veszni hagyják, az alaptőkét

fogyasztják, és vesztüket érezvén, még többet esznek, isznak mint azelőtt; egyik kolostorukban p. o. (Lepoglaván) a megmaradt harmincz pálos többet költ, mint azelőtt költött hatvan! Nem is találkozik, a ki közékük vágya, egyre fogy a számuk, a két horvát kolostor pl. a régi 150 tag helyett csak százat számlál s ennek is a fele hasznavehetetlen.

Hazája és fejedelme iránti kötelessége kényszeríti, hogy kimondja: »*Ordinem S. Pauli procul a primacro suo instituto recessisse ac in eo iam statu esse, ut vel abolitione vel correctione omnino opus habeat.*«¹⁾

A memorandummal a császár meg lehetett elégedve. Szentmartonyi megértette a fejedelem titkos — vagy talán nyíltan kimondott — célját, jobban mint a generálisa, és olyan okiratot adott II. József kezébe, a mely nemcsak megokoltta, hanem egyenesen szükségessé tette a pálosok eltörlését. Az a kép, a mely e jelentésből élénk tárul, csakugyan »egy erkölcsileg és anyagilag egyaránt süllyedt, minden magasztos impulzust nélkülöző, még a szent formákat is elhanyagoló társaságnak a képe« mondja Marczali.²⁾ Sötét, vigasztalan, rémületes kép.

E kép azonban — és ezt Marczali, a ki csupán a generális és a titkár vádaskodó irataira volt utalva, nem vette észre — teljesen hazug. Mennyire túlzott a horvát provinciára vonatkozólag, azt nem tudom, nem ismerem annyira a viszonyait; de hogy Szentmartonyinak teljesen alaptalan, minden igazságot nélkülöző az a rosszindulatú, célzatos kijelentése, melylyel határozottan kimondotta, hogy állításai »valójában az összes pálos kolostorokra vonatkoznak«, azt nem nehéz bizonyítani. Három pontban csoportosíthatók e vádak: 1. A rendtagok elzülленnek, elléhésodnak, fegyelmet nem ismernek, életmódjuk botrányos. 2. A priorok egy húron pendülnek velük, maguk sem korlátozzák a kicsapongást. 3. A rend elhanyagolja gazdaságát. — Megkísértjük az alábbiakban, a mennyire ismereteink engedik, kimutatni ezeknek a vádaknak az alaptalanságát, mert ezen a ponton fordul meg az a kérdés: megokolt volt-e a pálos rend szempontjából az eltörlés, melyet épen ezen memorandumra támaszkodva rendelt el II. József? Hogy a császár szempontjából meg volt okolva, azt természetesen nem lehet kétségbe vonni.

Elfogulatlanul kívánván eljárni, mingyárt kijelentem, hogy az a kegyetlen szigorúság és vas fegyelem, mely a szerzetes rendeket régebben jellemezte, ebben a korban nem

¹⁾ Szentmartonyi memoranduma a királyhoz. Bécs, 1786. jan. 13. U. o. M. udv. kancz. 1786: 644. iratesomó.

²⁾ Magyarország története II. József korában, III. 342.

volt a pálosoknál föltalálható, de hiába kerestük volna a többi rendnél is. A XVIII. század megváltozott tudományos fölfogása gyökeres változásokat teremtett a mindennapi életről, az erkölcsökről, szokásokról való nézetekben is. A mint a gondolkodás mindinkább felszabadult a scholastica régi érczjárma alól, a mint az egyéniség elve lassanként uralomra jutott s a szellemileg kiemelkedő férfiak érezni kezdték azt az erőt, mely őket épen szellemük kiválósága folytán a tömegek fölé helyezi: ép oly mértékben erősödött a személyes felelősség elve, az az ethikai theoria, mely az egyént fölhatalmazza arra, hogy önmagát tekintse első sorban tettei bírójának. Az ember első sorban magának tartozik számadással, és ha esze, tudománya, műveltsége megkülömbözteti őt a tömegtől, a társadalom zömétől, van joga átlépni azokat a korlátokat, a melyek a tömeget visszatartják. Van joga, de csak akkor, ha ezt az átlépést ő, az egyén, megokoltnak tartja.

A szabad gondolkodás így a bíráltnak tört utat; a viszonyok, intézmények, törvények bírálata pedig az önmegítélésnek; más szóval, az egyén, ha meg volt győződve a gondolat szabadságáról, szabadnak tartotta magát a cselekvésben is, és a mit helyesnek tartott, azt érvényre iparkodott juttatni mindenáron.

Ebből a körülményből érthetjük meg, hogy a gondolkodás szabadsága, mely hozzánk II. József korában, mondhatni, az ő szellemi vezetése alatt jutott, mennyire megváltoztatta az emberek erkölcsi nézeteit, mennyire fölkavarta ítéleteiket a jóról és rosszról, jogosról és jogtalanról. Az egyéniség diadalmaszkodó elve szülte a politikusok és tudósok között azt a szenvedélyes ragaszkodást ahhoz, a mit igaznak tartottak, és kíméletlen eltapodását mindenkinék, a ki más elveket vallott; a mértéktelen önértetet, mely önmagát állította első helyre, a lenéző bánásmódot, a hogy a tömeggel elbántak, s azt az öntudatlan könnyűséget, melyet az idegen szellemi termékek eltulajdonításában kifejtettek.

A reformátorok élére maga a császár állott, mint fölvilágosodott, korlátlan hatalmú uralkodó, a ki mindent mer, mert úgy érzi, hogy minden elhatározásában igaza van.

A forrongó, erjedő eszmék megbomlasztották a régi társadalmat. Természetesen átalakultak a szerzetesek is; a mint a többi ember lerázta magáról a régi bilincseket, ők is — a pálosok épúgy mint a többiek — a rideg, aszkéta élet helyett függetlenebb, kényelmesebb, világiasabb életmódot folytattak. Maga a császár járt kezükre, demokratikusabbá tette szervezetüket, szigorú szabályaikat enyhítette, s most ők maguk is

megpróbálták, nem lehetne-e az új viszonyoknak megfelelőbben berendezni életüket, a nélkül, hogy ez őket hivatásukban, a lelkipásztorkodásban és tanításban gátolná.

Nem csodálkozhatunk tehát, ha a pálos kolostorok nem azt a rideg, majdnem félelmetes látványt nyújtották, melyet alapításuk első századaiban, hanem kívülről nyílt, nagy ablakos épületek voltak,¹⁾ belül a szűk, sötét czellák, földalatti börtönhelyiségek helyett nyájas szobák, barátságos refectoriumok látták falaik között a pálosokat, és kényelmes vendégszobák várták az odavetődő látogatót.²⁾ Nem kellett szegyenkezniük az idegen előtt, bőven elláthatták vendégeiket, de maguk is kivehették a jóból részöket.

A legtöbb priornak és így a rendtagoknak is fogat állott rendelkezésükre, még a *pesti* kolostorban is; a nagy udvaron és kerten kívül néhol nagyobb szerű parkban szórakozhattak, sőt a *sajó-ládlak* abban a szerencsés helyzetben voltak, hogy saját kezükkel téphették le a narancsfáról a gyümölcsöt az »arantseria«-ban, narancsos kertjükben.³⁾ Ha mind-egyiküknek meg kellett is elégedni egy-egy szobával, a mely néha valóban egyszerű, sőt szegényes volt, közös helyiségeik annál inkább pótolták kárukat. Első sorban a refectorium, mely a hol csak lehetett, kényelemmel volt berendezve, sőt néhol gazdagon, mondhatni fényűzéssel. A falon képek, rézmetszetek, az alapítók, jöltevők arczképei, de tájképek is; a pohárszékeken gazdag porcellán, néhol ezüst készletek,⁴⁾ a melyek között, különösen *Pécsett*, olyan értékes darabok is akadtak, hogy a becsűs egy százsz porcellán edényt, bár meg volt hasadva, mégis 5 frtra becsült; a székek, melyek az asztalt körülfogták, az ércz candeláberek, melyek a világosságot szolgáltatták, értékes antik munkák voltak.⁵⁾ Néhol a czelláik is több-kevesebb fénynyel voltak berendezve, különösen *Felső-Győrött*, a hol a prior szobájában kikészített szarvas és farkas bőrök borították a padlót, két fali óra is figyelmeztette a szerzetest a mulandóságra, a falon szép képek és mindenféle

¹⁾ P. o. a máriavölgyi kolostor, mely ma Stockau gróf birtoka.

²⁾ A pécsi kolostorban 46 szoba volt 14 pap számára. Lásd a pálos rend föloszlátásakor fölvett inventáriumokat az Orsz. Levéltárban, H. T. E. VIII : 2; B. melléklet. Mocsáron is több üres hely volt a vendégek számára, mint a mennyit a papok laktak. E. VI : 2; G. mell.

³⁾ U. o. E. XII : 2. A kir. biztos jelentése 1786 máj. 31-ről.

⁴⁾ A varannói refectorium felszerelését 200 frtra becsülték, pedig egy asztalt 18 kr-ra, egy nagy porcellán tálat 6 kr-ra tartották; a pápai ebédlő felszerelését 269 frtra. U. o. E. X : 2; II. melléklet.

⁵⁾ U. o. E. VIII : 2; B. mell.

porcellán, ezüst készletek váltakoztak, ablakot, ajtót függöny zárt el.¹⁾ A jómódra vallott az is, hogy *Székesfehérvárott* a tizenkét szerzetesnek egy csomó kávé edénye volt, de vizes korsójuk összesen csak — egy.²⁾

A *máriavölgyi* kolostorban — tehát a generális székhelyén — a refectoriumból külön kártyázó és billiard-szobák nyíltak; ³⁾ máshol nincs tudomásunk ilyen játszó szobákról, de hogy a téli esték unalmát egyebütt is megpróbálták kártyázással elűzni, azt *Samarja* bizonyítja, hol két hónap alatt öt játék kártya rongálódott el a kezük között.⁴⁾ A provisorok gondoskodtak arról is, hogy ételben-italban ne legyen hiány, éléskamráik mindég tele voltak s a pinczében 200—300 akó bor várt arra, hogy lefejtsék szűknyakú üvegekbe, *Mária-Nosztrán* meg épen kétezer akó körül járt a pinczében a nemes ital.

A nagy háztartást megfelelő számú cselédség látta el s ugyancsak nem volt hiány »belső emberek«-ben; számuk rendszeren meghaladta az urakét, a népesebb kolostorok még külön szabót és borbélyt is tartottak.⁵⁾

Azonban nagyon téved, a ki ezekből Szentmartonyi vádaskodása nyomán azt gondolja, hogy a pálosok csak a tesi gyönyöröknek éltek s magasabb élethivatást nem ismertek. Ez nem áll. Átalakult életmódjuk, alkalmazkodott a modern élet követelményeihez, megváltozott viszonyuk az előljárókhöz, de alapjában megmaradt a rend a régi szorgalmas, törekvő, buzgó szerzetes rendnek. A 25 konvent öt iskolát tartott fön és látott el tanárokkal, a kik hazafias szellemben, a tudomány akkori színvonalán állva, nemes irányban vezették az ifjúságot; ⁶⁾ egy nagy részük a helybeli plebániának szolgáltatott lelkészt, s a hol nem volt külön plebániájuk, ott a saját templomukban gondoskodtak a nép lelkének épüléséről, misét mondtak, prédikáltak, gyóntattak, áldoztattak. Nehányan a rendtagok közül mint katonapapok szolgálták a hazát, mások előkelő családoknál nevelősködtek, *Szatmár-Németiben* még a hivatalos censor és revisor is pálos volt. Mindenfelé meg voltak elégedve szolgálataikkal. Fényes bizonyysága ennek, hogy az eltörlést fogadtató biztosok mindenütt meghagyták hivatalukban a volt lelkészeket, sőt többször maguk a biztosok tettek az érdekükben

¹⁾ U. o. E. XII: 3; V. mell.

²⁾ U. o. E. VI: 3; 14. mell.

³⁾ U. o. E. V: 2; 3. mell.

⁴⁾ U. o. E. I. Invent.

⁵⁾ Sátorallya-Ujhely. E. XI; 19. mell.

⁶⁾ *Fináczy*: A magyarországi közoktatás története, I. 165—166. II.

igen meglehangú fölterjesztést. ¹⁾ Volt község, a mely két folyamodványt is adott be a tanácshoz, hogy hagyjanak továbbra is egy-két pálost az egyházi funetiók ellátására, ²⁾ s maguk a rendtagok kész örömet jelentettek ki, hogy rendjük fölsozlatása után hajlandók lelkészi szolgálatot vállalni még pensió nélkül is, sőt sok helyen megkérték a biztost, juttassa megfelelő helyre ezen kérelmüket. ³⁾

És épen ebben az időben vágtak maguknak szélesebb utat a pálosok a tudomány és irodalom földjén; mintha csak pótolni akarták volna az évszázadok mulasztását, nagy buzgalommal vetették magukat az új pályára; színdarabok termettek a gymnasiumokkal összekötött kolostorokban, egy-egy érzelmesebb rendtag ajakán megszólalt a dal, a komolyabbak megpróbálták a tudományt nemcsak alkalmazni, hanem művelni is; egész sora a tollforgató rendtagoknak ismeretes ebből a korból. Ha csak az ismertebb nevű pálosokat említjük is, közöttük találjuk Alexovics Vazult, a szigorú vallásosságú egyházi író, később 1792-től egyetemi tanárt, Anyost, a szerencsétlen sorsú lírikust, Virágot és Versegnyt, a kik egyaránt voltak tudósok és költők, Táncz Menyhértet, a drámaíró, vagy másolót, Szluha Demetert, a ki már Bessenyei György társaságában föllépett, Potyondit, Kreskait és még sok más.

Ime mennyire kitűnik Szentmartonyi rosszakaratú ferditése. A kötelességeit elhanyagoló papság helyett komoly, munkában foglalatatoskodót találunk, a »gonoszságaikhoz hozzá illő lelkészek« helyett olyanokat, a kikben a császár kiküldöttei is megbíznak a legnagyobb mértékben, a kikre az irodalom története hol több, hol kevesebb elismeréssel, de mindég hálával és tisztelettel gondol. Jól élnek az igaz, ⁴⁾ de nem ez az életük célja, s hivatásukat többre becsülik az anyagi előnyöknél. Elvadulásról, elzüllésről a legcsekélyebb említést sem találjuk a hivatalos jelentésekben, és ha van is egypár tudatlan, lelkészi vizsgálatot nem tett pálos, annál több a művelt, képzett rendtag; van kolostor, a hol 18 rendtag csak a kolostor könyvtárából összesen 600 könyvet vett ki a saját használatára; ⁵⁾ philosophiai, sőt theologiai doktorok is vannak elég számmal.

Az első fontosabb vád tehát, melyet Szentmartonyi a

¹⁾ Nozdroviczky György késmárki biztos jelentése, 1786. szept. 27. U. o. E. II. 1.

²⁾ Tüskevár, id. h.

³⁾ Sajó-Lád, u. o. E. XII: 2; III. mell.

⁴⁾ A sasvári papok, volt hónap, hogy 190 forintot költöttek csak fűszer számlára. Id. h. 33. mell.

⁵⁾ Sasvár, H. T. E. IV. 1: T. melléklet a biztos jelentéséhez.

császár előtt emelt, nem állja meg a bírálatot, s abban a formában, a mint ő előadta, teljesen hazug.

Szintúgy hazug a második is, a mely a főnököket, a priorokat vádolja. Ezt a vádat maga Szentmartonyi is megczáfolja, természetesen akarata ellenére. Csak vessük össze a kolostorok előjáróira tett két egymásnak ellentmondó megjegyzését, a mint fentebb idéztük: »a szegyenletes állapotokon a kolostorok előjáróinak kellene segíteni, — de ők maguk is olyan fából valók, mint a többi.« Itt a vád; pár sorral előbb ezt mondta: »a rendtagok ellenszegülnek, megvetik és kinevetik főnökeiket. Ezek nem akarnak rendjüknek ártani, tehát nem jelentik föl őket, csak szenvednek« stb. Ime a czáfolat.

De megczáfolják a tények is, az eltörlő jelentések. Majdnem minden kolostornál van adatunk arra, hogy a magyar pálosok komolyan, megfontoltan éltek azzal a hatalommal, melyet II. József adott a kezükbe, mikor megengedte, hogy maguk válaszsák priorjaikat; mindenütt tisztességes, az állásra valóban méltó rendtagot emeltek a perjeli székbe és nem olyat, a kiről tudták, hogy szemet húny gonoszságuk fölött, a mint Szentmartonyi állította. Majdnem mindég negyvenöt-ötvenöt éves, java erejében lévő férfiúra esett választásuk, rendesen arra, a ki az ép-egészséges rendtagok között a legidősebb volt; ha valamely kolostorban csak egy vizsgálatot tett lelkész volt, kivétel nélkül reá esett a választás,¹⁾ a többnyelvű kolostorokban arra, a ki az illető nyelveket beszélte.²⁾ *Tűskevár*ott meg épen kiválótt általános műveltségével a többi közül az, a kit priornak tettek meg; nemcsak négy nyelvet tudott, hanem jogvégzett ember volt.³⁾ Hogy e főnökök milyen példás egyetértésben éltek testvéreikkel, fényesen bizonyítja a *pápai* prior példája, a ki az eltörlés után a neki járó misékről önként lemondott paptársai javára,⁴⁾ és még inkább bizonyítja a királyi biztosok jelentései. Egyetlen priort sem mozditottak el helyéről az eltörlés után, mindegyiket megbízták továbbra is a gyülekezet vezetésével, sőt a ki közülök plebániát látott el, továbbra is megmaradt plebánosnak; a biztosok többször melegen emlékeznek meg jelentésükben a volt priorok érdemeiről. Ide iktatok ezen dicséretök közül egypár magasztaló jelentést Szentmartonyi állításának czáfolatára. Nozdroviczky György, a *késmárki* kolostor eltörlő biztosa így ír a priorról:

¹⁾ Acsán és Bánfalván.

²⁾ Samarján, Pápán, Családon, Bánfalván, Pesten, Pécsen.

³⁾ Orsz. Levéltár, H. T.; E. VIII: 1; 14. mell.

⁴⁾ U. o. E. II: 2; II. jelentés. Némethy prior az öt hónap alatt csak egy fizetéses misét mondott, míg volt papja, a ki huszonhetet.

»Pater Mathias Stahel iam ab annis 10 munia parochialia in civitate hac Kesmarkiensi laudabiliter exercens, *vir exemplarius et populo charus.*«¹⁾ Beóthy János királyi biztos pedig azt jelenti, hogy a *nagyváradi* priornak a szokottnál nagyobb napidíjat utalványozott, mert nemcsak a nagyváradi kolostor, hanem az *egész rend iránt elévülhetetlen érdemeket szerzett.*²⁾ A legcsattanóbb azonban a *máriavölgyi* jelentés, melyből kitűnik, hogy a biztos a priort bízta meg a fölügyelettel és fölszólította a rendtagokat, tiszteljék a priort továbbra is úgy, mint eddig tisztelték, a prior pedig értsen továbbra is egyet velük. Arról a priorról van itt szó, a ki állítólag a generális életét megkeserítette, azokról a rendtagokról, a kik Ordódy szerint minden fegyelmet leráztak magukról s a felsőbbséget nem tisztelték! Nem nehéz belátni, hogy az igazság nem a generálisnak és titkárának részén volt.³⁾

Azt hiszem, ezek a hivatalos jelentések, melyekkel senkinek sem volt sem oka, sem célja elferdíteni az igazságot, kétségtelenné teszik, mennyire alaptalan volt Szentmartonyi második vádja.

A vád harmadik pontja azonban első pillanatra nagyon valószínűnek tetszik; még az írott jelentésekből is az tűnik ki, hogy a pálosok nagyon elhanyagolják gazdaságukat. A kolostorok előljárói kiadásairól, bevételeikről nem vezettek mindenütt rendes számadásokat, sok helyen mindazok az ügyek, melyeket írásban kellett volna elvégezni, a legnagyobb rendtelenségben voltak,⁴⁾ néhol a szerzet meg sem kívánta a gazdaságot vezető administratortól, hogy elszámoljon a pénzről, teljesen tetszésére bízta a jövedelmek kezelését és megosztását;⁵⁾ a hol vezettek könyveket, ott sem volt mindég köszönet benne, mert a váratlan pénztár-vizsgálat többször nagyobb összeget talált, mint a mennyi a könyvekből meg volt állapítható, igaz hogy kevesebbet sohasem;⁶⁾ volt gazdatisztjük, a ki

¹⁾ Id. h.

²⁾ U. o. E. IX: 3. 1786. márcz. 31. jel.

³⁾ Id. h. 28. mell.

⁴⁾ Sátorallya-Ujhelyen különösen, id. h. a biztos jel.

⁵⁾ Mocsár, u. o. E. VI: 2. A. melléklet.

⁶⁾ P. o. Felső-Győrött, a hol Szöllősy Ferencz az eltörléskor 881 frt 62 krral többet talált. A prior, a kit ez iránt megkérdezett, nem tudott határozott feleletet adni, véleménye szerint vagy tollhiba csúszott be a számadásba, vagy már akkor több volt a pénztárban, mikor átvette hivatalát, mert nem számolta meg a pénzt, megbízott elődjében. Naivúl még hozzá teszi: »Ut-ut res sit, se magnopere gratulari, plus potius quam minus in cassa inventum, plusque se clementissimo suo regi et domino dare potuisse.« A kir. biztos jelentése, kérdése a priorhoz, és a prior felelete, id. h. y. és z. melléklet.

nem tudott írni, ez azután az *év végén* élő szóval számolt le a kolostorral.¹⁾ A mint a jövedelem kezelése, úgy a föld-birtok vezetése sem volt mintaszerű, a birtokok nem hoztak sokat, úgy látszik, csak a szőlő tett kivételt; volt olyan birtok, a melynek erdei teljesen elhagyott állapotban voltak, mindenki tetszése szerint vihetett fát belőlök, a gazdaság, a föld és az instrukció annyira el volt hanyagolva, hogy a vállálsalap javára nem lehetett tovább megtartani.²⁾ Hozzájárult még, hogy a pálosok tiszteiket, cselédeiket nagyon bőségesen fizették. Kovachóczy Ignác egészen méltatlankodva kiált föl biztosi jelentésében: »incredibile videretur, nisi ipse fuisset expertus, quam dispendiose servitores monachales huiusmodi salarisationi et victitati praestiterint.«³⁾ Akárhányszor megesett az is, hogy egy-egy birtokrészlet a rend jószívűsége vagy ügyetlensége miatt idegen kézre került, a mihez a pálosok már 1567 óta hozzászokhattak, mikor csáktornyai birtokukból csipték el a szőlődombot a Zrínyiek és ők hiába folyamodtak segítségért.⁴⁾ Holmi kisebbfajta »határelszántást« föl sem vettek,⁵⁾ hiszen egypár évvel a fölösztatás előtt maga a fiskus szedte rá őket: a kispallagi birtokukat elkérte a *mária-nosztrai* kolostortól cserébe, s mikor megkapta, esze ágába sem jutott az ígért birtokrészt érte megadni.⁶⁾ Kivételszámba ment a mintaszerűen vezetett gazdaság, a milyen a *tüskevári* volt, a hol minden ingatlanukat jókarban, földjüket jól művelve találta az eltörlés.⁷⁾ A házak is rossz karban voltak. Nem volt ritka a roskadozó épület, a megrepedezett falú kolostor, bedőléssel fenyegető major.

Ép ily könnyelműen jártak el a pénzüikkel is, a mi annál nagyobb veszedelmet okozhatott volna, mert roppant nagy mozgó tőkéjük volt, s ebben a korban a szerzetesek töltötték be azt a szerepet, a mit mai nap a bankok, pénzintézetek, bankárok; ők látták el a hatalmasokat és szegényeket kölcsönrel, s az a mérsékelt kamat, a mit adósaik fizettek, volt egyik fő forrása jövedelmüknek. A pálosoknak, hogy

¹⁾ Pápa, id. h. a biztos jel. kelet nélkül.

²⁾ Sajó-Lád, id. h. a könyvviteli oszt. jel. 1786. aug. 12. Csáktornya, id. h. 1. mell.

³⁾ Csáktornya, id. h. Kovachóczy II. jel. H. T. 1786 : 35186.

⁴⁾ U. o. E. III : 4.

⁵⁾ Így került a fehérvári pálosok kertjének egy része Rosti István és Fiáth Sándor birtokába. Id. h. A kir. biztos jelentésének 24. pontja.

⁶⁾ U. o. E. XII : 1 ; II. jel. Az eltörlés után a Fundus religionis rögtön visszakérte a fiskustól a kispallagi birtokot.

⁷⁾ Tüskevár, id. h. A tüskevári pálosok még a határpörökben is győztek.

modern kifejezést használjunk, igen előkelő üzletbarátaik voltak; a városokon kívül köztük találjuk az ország első főpapját, Batthyány primást és más két Batthyányt: Adámot és Ignácot, a helytartótanács és kancellária tisztviselőit: Halлер József és Csáky József grófokat, azután Barkóczy Károly bárót, Brunswick Antal grófot, három Ozirákyt: Lászlót, Györgyöt, Ignácot, Csáky Nepomuk grófot, Cserey Farkast, Dóry László bárót, Forgách László grófot, Károlyi Antal és Keglevich György grófokat, a később nagyon is rosszhírű Lányi Józsefet, négy Mednyánszkyt: Antal, Gábor és Pál bárókat és Eszter bárónót, Ráday Gedeon bárót és Zichy Ferencz grófot, és kívülök még igen sokat a mágns világból.¹⁾

Meg kell vallanunk, hogy a pénzek kezelése körül nagy volt a rendetlenség. Még az is megesett, hogy a kölesön megkötésénél elfelejtették a jámbor atyák bevenni a kötelezvénybe a kamatlábat, s a kamat fizetésére sem adtak módokat, a minek azután az volt a sajnálatos következménye, hogy az adósok egyáltalán nem fizettek kamatot.²⁾ Azonban még a szabályszerűen kiállított adósság-levelekkel is sok bajuk volt. Az adósok csak akkor fizettek kamatot, mikor tetszett, egy-két évi hátralékkal majd mindegyik tartozott, de nem volt ritka az 5—6 éves,³⁾ sőt 20—25 éves hátralékos sem.⁴⁾ A legkönnyelműben jártak el az *elefántiak*, a hol huszonnégy kölesön adott tőke közül csak hat hozta rendesen a gyümölcsét, tíz évnél hosszabb idő óta tartozott a kamatokkal két adós, húsz évnél régebben négy, hét pedig egyáltalán nem fizetett semmit.⁵⁾ Szerencséjük volt, hogy annyi előkelő, vagyonos úr volt üzletfelük, a ki sürgetés nélkül is elküldte az esedékes kamatot, külömben II. Józsefnek valóban nem maradt volna oka a rendet fölslatni.

És mégis, bár számadásokat nem vezettek, bár gazdaságukat több birtokukon elhanyagolták, bár a kölesönökkel könnyelműen jártak el, még sem volt igaza Szentmartonyinak. Már azért sem, mert a gazdálkodás abban az időben egyáltalán sokkal könnyelműbb volt, mint mai nap, különösen az egyházi birtokon; másrészt az sem áll, hogy a pálosok szántszándékkal pazarolták volna jövedelmüket, még kevésbbé, hogy alaptőkéjüket fogyasztották volna. Nem tettek egyebet, mint

¹⁾ A pesti provincia levéltárának adatai szerint. Oreczy jelentéséhez 4. mell. u. o. E. V: 1.

²⁾ Mocsáron, id. h. D. mell.

³⁾ Mária-Nosztra, id. h. 3. mell.

⁴⁾ Felső-Győr, id. h. 3. mell.

⁵⁾ A könyvviteli oszt. jel. 1786. decz. 11. U. o. E. IX: 4.

gond nélkül költötték a meglevőt, még pedig úgy, hogy ezzel a gond nélküliséggel mennél több hasznót, boldogságot szerezzenek embertársaiknak. Ezért fizették gazdagon a nekik tett szolgáltatásokat, ezért nem zaklatták megszorult adósaikat. Nem gáncsot, hanem dicséretet érdemelnek, hogy a saját anyagi javukra nem tekintve, kamat nélküli kölcsönrel segítettek a szegény polgárokon,¹⁾ hogy nyomorúságba jutott adósaiknak ezenfelül a tőkét is elengedték.²⁾

Ha tehát nemzetgazdasági szempontból meg lehetett is róni őket a birtokok szabálytalan kezeléseért, ezzel szemben jóval nagyobb volt az a haszon, a mit az állam polgárainak nyújtottak. Nemesebb lélekkel, méltányosabban jártak el, mint a mai mintaszerűen vezetett, pontos könyvvitелі pénzügyintézetek.

Szembe állítottuk a két felet: Szentmartonyi vádaskodását és a tények bizonyosságát. Láthattuk, hogy a generális titkára minden alap nélkül fogta rá gonosz vádjait a pálosokra, és eljárást annál súlyosabban kell elítélnünk, mert ő maga is jól tudhatta, mennyire ellenkezik az igazsággal. És mégis elkövette tettét, hogy kiérdemelve generális megelégedését, megnyerje a császárnak jóindulatát, kegyelmét.

Érdekes volna tudni, vajjon a fejedelem hitelt adott-e szavainak, vagy egyszerűen fölhasználta a memorandumot célja elérésére? E kérdésre azonban a tények nem adnak feleletet. (Csak pusztá sejtés tehát, mikor azt gondolom, hogy az éleseszű császár, a ki jól ismerte országának viszonyait, az előtte lévő pár adatban, a generális leveleiben és Szentmartonyi memorandumában észrevette az ellentmondó állításokat, meglátta okoskodásuknak gyöngye pontjait, bár valószínűleg ő sem hitte, hogy a két készséges szolga milyen mélyre mártotta rossz indulatba és túlzásba a tollát.

Bármilyen volt is véleménye, e jelentések alapján gyorsan, szinte mohó sietéssel lépett a cselekvés terére. Leküldte a két iratot, a generális jan. 8-iki levelét és a titkár memorandumát a kancelláriához, hogy ez tegyen róla jelentést.

A kancellária jun. 24-iki ülésén foglalkozott az ügygel, de nem kapott kimerítő utasítást, s így határozata nem felelt meg annak a várákhozásnak, a mit a császár hozzá fűzött. A kancellária belátta ugyan, hogy a generális fölterjesztése nem valami jelentős mozzanat, és ezért egyszerűen azt ajánlja, hogy intsek meg újra a rendetlenkedő pálosokat, egyben pedig bízzák meg a püspököket, hogy a kerületükben lévő pálos

¹⁾ A pápai pálosok több ízben. Id. h. 2. mell.

²⁾ A mocsáriak és mária-noszttraiak, id. h. F. és 10. mell.

főnököket támogassák, ha a rendtagokkal összeütközésbe kerülnek. De már Szentmartonyi jegyzékét félreértette. Nem vette észre, hogy a vádoló irat éle az egész rend ellen irányul, és csak azon esett kétségbe, mi történik, ha a horvát kolostorok zülése tovább tart s lassanként a rend használható tagjait is megrontja a rossz társaság.

Egyébként a kancellária nagyon óvatos volt, nem akart látatlanul hitelt adni Szentmartonyi vádaskodásának. Először is bizonyosságot akart szerezni a vádakról, tehát azt ajánlotta, hogy a generális vegyen maga mellé egy hivatalos püspöki megbízottat és vizsgálják meg együtt a horvát kolostorokat, azután terjeszsenek be részletes jelentést a kolostorok anyagi állapotáról. Arra is gondolt a kancellária, hogy a generálisnak esetleges elfogult jelentéseivel szemben megbízható adatokat kapjon, azt az utasítást kívánta tehát a megbízottnak adni, hogy ha nincs megelégedve a generális jelentésével, külön és tőle függetlenül egyenesen a kancelláriának tegyen jelentést.

Ha ezek a jelentések megerősítenék a titkár állításait, akkor gyors segítségéről kellene gondoskodni, hogy az összes rendtagok hasznavehetetlenné ne váljanak. És ha a horvát provinciák a rossz gazdálkodás folytán tönkre mennek, akkor a vallás-alap nemcsak semmit nem kap a vagyonukból, hanem — tekintve, hogy a kevés számú magyar kolostorokon kívül, a melyek aránytalanul jól vannak ellátva, a többi mind szegény — az eltörlés még majd a vallás-alapot is megterhelné.¹⁾

A fölterjesztéssel a császár természetesen nem volt megelégedve, mivel a Szentmartonyitól oly fényesen előkészített ügyet a kancellária egészen ellaposította, kiesínyes eszközökkel akart javítani, holott gyökeres, mélyreható intézkedésre lett volna szükség. Ujra elküldte az iratokat s a kancellária febr. 7-én most már egészen más szellemben határozott; megértette a császár újmutatását és II. József kívánsága szerint a rend eltörlését hozta javaslatba.

A császártól aláírt javaslatnak, az »allerunterthänigster Vortrag«-nak határozati része egész terjedelmében így hangzik: »Mivel az összes pálos kolostorokban, a mint a generális maga bevallja, a szerzetesi fegyelem teljesen fölbomlott, és mivel a szerzetet többé föntartani egyáltalán sem nem szükséges, semnem tanácsos, tehát a még fönnálló szabályok sze-

¹⁾ Eredeti fogalmazványa a kancz. jelentésének u. o. M. udv. kancz. 1786 : 643. iratesomó. A kancellária egyszersmind utasításokat ad, mint lehetne a bajon segíteni.

rint minden haladék nélkül föl kell oszlatni, vagyonát a vallás-alaphoz kell csatolni, a rend tanúlt, tehetséges tagjait lelkészi és tanítói hivatalokra kell alkalmazni, a többi pensióba küldendő. Különösen arra kell ügyelni, hogy azokat a parochiákat, a hol a lekipásztorkodás eddig is a pálosok kezében volt, ezután is lelkészi hivatalra alkalmas rendtagokkal töltsék be, hogy a hívek lelki épülése addig se szenvedjen fönnakadást, míg a papi hivatal rendezése létrejön. Adjanak tehát azon pálosok mellé, a kik eddig plebánia élén állottak, megfelelő számú segítő lelkészt, még pedig a volt rendtagok sorából, hogy ez által még időközben se legyenek megfosztva attól a segítségtől, a mi eddig a fönnálló kolostorból került ki.«¹⁾

A javaslatot II. József aláírta, mely e tollvonással megszünt javaslat lenni, hogy rendeletté legyen. A császár régi gyakorlatához híven most is azt vallotta, hogy a királyi fölség-jogok közé nemcsak az tartozik, hogy szerzetes rendeket vehet be az államba, hanem épúgy az is, hogy azokat eltörölhesse; most tehát elérkezettnek látta az időt, hogy eltörölje a pálos-rendet. Az ürügy szintén jól volt megválasztva: a rend feje és egy másik előkelő állású tagja maguk jelentették ki, hogy a rend megérett a föloszlatásra. A fejedelem már 1782-ben megmutatta, hogy nem sokat törődik a törvényesen bezikkelyezett rendekkel, tartotta magát olyan egyéniségnek, hogy ne törődjék a törvénnyel, ha a törvény az állam java ellenére szolgál. Különben is a törvény csak a gyöngét kötelezi, a kinek van ereje megtörni a törvényt, a nélkül, hogy e merész vállalatba belebukjék, az megteheti. Hogy ez az elv, valamint a fejedelem minden tette, közjogilag veszedelmes és helytelen volt, az nem lehet vita tárgya, de tényleg ez vezette őt s jelenleg csak tényekről beszélünk.

Tényleg pedig a rend föloszlatása megtörtént s a föloszlató rendelet még febr. 7-én elment a helytartótanácshoz.²⁾ Egyben megbízta a császár a kancelláriát, hogy dolgozzon ki javaslatot az eltörlés foganatosítására. A kancelláriának nem volt nehéz a föladata, egyszerűen alkalmazkodott ahhoz az utasításhoz, a melyet négy évvel előbb adott ki a császár a szerzetes rendek eltörlésére,³⁾ úgy hogy még aznap megfogalmazta a javaslatot. Az eltörlés végrehajtásával és a fölmerülő költségek fődözésével a helytartótanácsot bízta meg, de meg-
szabja, hogy a pesti és pestvidéki kolostorok föloszlatására maga

¹⁾ A javaslat fogalmazványa u. o. 1786 : 1388. .

²⁾ A leirat eredeti fogalmazványa u. o.

³⁾ Ez az u. n. Normal-Unterricht. Orsz. Levéltár, M. ndv. kancz.

a tanács küldjön biztost, a többiekben a rendelet végrehajtását megyei hivatalnokokra és kamarai tisztviselőkre bizza, mindeütt kettőre, kik közül egyik mint politikai, másik mint pénzügyi biztos működék, s az illető megye főispánja mint királyi biztos támogassa őket.¹⁾ A kinevezendő biztosoktól serénységet, ügyességet, kitartást követel s köteleességükre teszi, hogy először hirdessék ki mindenütt a rend föloszlatását, a papoktól követeljenek esküt, hogy minden vagyonukat bevallják, azután vegyék zár alá a rend összes ingó és ingatlan vagyonát, készítsenek róla pontos leltárt. A papok az eltörlés után öt hónapig még együtt maradhatnak a kolostorban, ezalatt gondoskodják a biztos élelmezésükről, azután szótmehetnek. A nem alkalmazható papok pensiójáról még nem kíván a kancellária intézkedni, előbb számítsák össze pontosan a lefoglalt birtokok jövedelmét, majd ehhez arányosan állapítják meg. Addig is a jezsuiták pensiója szolgálhatna mértékül: 16 frt havonként.²⁾

Egy harmadik rendelet is ment le, de már bizalmasan. Niczky grófhhoz, a tanács elnökéhez. Figyelmeztette a kancellária a tárnokmestert, hogy a vallás-alap nagyon megkárosodnék, ha a rend tudomást szerezne az eltörlésről, ezért meghagyja neki, hogy a föloszlatás a legnagyobb óvatossággal történjék, a főispánokhoz a megbízást nemcsak a legnagyobb gyorsasággal, hanem titokban is küldje. Ők, a kerületi biztosok, tegyenek majd jelentést, ha kiválasztották a politikai biztosokat, s a tanács az eltörlés napját majd akkor állapítsa meg, ha biztosan fogja tudni, hogy addig minden főispán elkészül munkájával.³⁾

A tanács engedelmeskedett a rendeletnek. Minden kerület királyi commissariusának, a kinek megyéiben pálosok voltak, összesen nyolcznak,⁴⁾ részletes utasítást küldött rögtön, úgy hogy már február végén megállapíthatták az eltörlés napjául márcz. 20-át. Márczius első hetében közölték e napot a királyi biztosokkal,⁵⁾ a kik tovább küldték a jelentést az utasítással

¹⁾ A császártól aláírt leirat u. o. Leküldték febr. 8-án.

²⁾ A kancellária tulajdonképen nem az egyes megyék külön főispánjait értette, hanem azokat a főispánokat, a kik egy-egy nagyobb terület »commissarius regius«-ai voltak és több megye, egy egész districtus élén állottak, mint »officii supremi comitis administrator«-ok. Külencz ilyen commissarius regius volt abban az időben: a nyitrai, pesti, győri, besztercei, pécsi, kassai, ungvári, nagyváradai és bácsi.

³⁾ A Niczky grófhhoz küldött levél cred. fogalm. u. o.

⁴⁾ A bácsi kerület commissariusának nem volt dolga pálosokkal.

⁵⁾ Bruckenthal báró, erdélyi gubernator jelenti Nagy-Szebenből márcz. 15-én. Orsz. Levéltár, M. ndv. kancz. 1786: 3381.

együtt a politikai biztosoknak, meghagyván nekik, hogy enyhén és emberségesen járjanak el.¹⁾ A politikai biztosok innen kezdve »királyi biztos« címmel működtek az eltörlésnél. A tanács egy-szersmind értesítette azon kamara-igazgatóságokat, a melyeknek területéhez pálos kolostorok tartoztak, u. m. a tizenegy közül kilenczet, vagyis a bácsit és temesit kivéve mind,²⁾ hogy küldjenek ki a maguk részéről tisztviselőket pénzügyi biztosokul.

Kerületek szerint a következők bizattak meg az eltörlés fogantatosításával:

A nyitrai kerülethez, melynek élén Ürményi József főispán állott mint királyi biztos, tartozott Nyitrán kívül Pozsony és Bars megye is. (Csak azokat a megyéket említem, a hol pálosok voltak.) Itt a nyitrai kamarai administrator, Lovász Zsigmond volt az anyagi ügyek főfelügyelője. A kerületben hat rendház volt. A Nyitra-megyei *sasvári* kolostorba Bacskády József alispánt és Moga János harminczadost, a *szokolczaiba* Ocskay Ferencz nyitrai táblabíró és Feldtinger Károly harminczadost, az *elefántiba* Séllyei István nyitrai táblabíró és Rajcsányi György szeredi sötisztet, a Pozsony-megyei *samarjai* kolostorba Bittó István helyettes alispánt és Sauer János sötisztet, a *máriavölgyi* s vele kapcsolatos *magyszombati* rendházba Horváth Zsigmond consiliariust és Wettstein Zsigmond lovagot mint pénzügyi biztost, a Bars-megyei *családi* kolostorba Simonyi Farkas helyettes alispánt és Haagen Antal verebélyi sötisztet küldték ki.

Pest megyében, valamint a vele egy vezetés alatt álló Fehér megyében és Borsodban, Majláth József főispán volt a kerületi királyi biztos és Orczy László báró kamarai elnök a »cameralis administrator«; a *pesti* kolostor eltörlését maga Orczy báró végezte Schmidt Ignác sóhivatali ellenőrrel és Gager pénztári tiszttel; a Borsod megyében lévő *felső-győri* rendházat Szöllősy Ferencz diós-győri korona-uradalmi praefectus, és Molnár András, a *sajó-lúdit* Melczer László megyei főjegyző és Kókay Márton, a *székesfehérvári* Marich Tamás megyei alispán, és Rupp Károly, az óbudai kamarai birtokok főfelügyelője, az *acsai* residenttiát Gyurkovich János megyei generális perceptor és Széplaky János oszlatták föl.

A győri kerülethez tartozó Sopron és Veszprém megyében Győry Ferencz gróf volt a kerületi biztos és Szentgály József a kamarai administratio elnöke. A kerülethez tartozó

¹⁾ A varannói bizt. jel. 1786. okt. 14. Id. h. 1. sz.

²⁾ A tizenegy administratio megfelelt a kilencz districtusnak (l. a 24. l. a 2. sz. jegyzetet), ezenkívül a temesi és zágrábi járult hozzá.

kolostorokba politikai és pénzügyi biztosokul küldettek: a Sopron-megyei *nezsideri* residentiába Temlin Zsigmond és a kamara részéről Stölmacher János György; a *bánfalvaiba* (Wohndorf) Illésy József a megye, Mikulay Simon a kamara részéről; a Veszprém-megyei *pápai* kolostorba Eördög Pál és Derra Károly sőtiszt; a *tüskevárba* Hőgyész Sándor és Komitsár Mihály győri harminczados.

A pécsi districtus királyi commissariusának, Széchenyi Ferencz grófnak hatásköre alá két kolostor tartozott: a *pécsi* a *szentkúti* residentiával, a hol Kovachich Ferencz és Wagner Antal pécsi sőtiszt működött, meg a Zala-megyei *csáktornyai*, a hol Kovachóczy Ignác, és a kamara részéről előbb Grahovecz Ignác dráva-vásárhelyi (Nedelicz) harminczados, később Rigelsberger Ignác dolgoztak. Pécs a pécsi, Csáktornya a zágrábi adminisztrációhoz tartozott. Elnökeik D' Ellevaux Károly Fülöp, illetőleg Komáromy Zsigmond.

Hont megyében a besztercebányai királyi biztos, báró Prónay László turóci főispán működött; az ő hatáskörébe tartozó *mária-nosztrai* kolostort Auchely János váci praefectus oszlatta föl, a kinek nem is volt segédje a kamara részéről.

Bihar megyében Teleki Sámuel gróf intézkedett mint a nagyvárad kerület kormánybiztosa, és Klobusiczky Antal mint a kamara administratora, s alattuk a *nagyváradi* pálos kolostort Beöthy János és Krauthan Rezső sőtiszt foglalták le.

Ung és Szatmár megyékben Révay Simon báró főispán volt a kerületi biztos, és Csathó Ádám, az ungvári adminisztráció elnöke. Az ő hatáskörükbe tartozott a *szatmár-németi* rendház, melyet Krasznetz Sámuel oszlatozott föl Thonauer Jakab szatmári sőtiszttel; és az Ung-megyei *Mocsár*, a hol Horváth Pál működött Hauck Ádám sőtiszttel.

Zemplén és Szepes megyékben a kassai kerületi királyi biztost, Szentiványi Ferenczet rendelték ki az eltörlésre, és a kassai adminisztráció elnökét, Sztáray Mihály grófot az eltörlés anyagi felének vezetésére. Szentiványi megbízásából működtek Zemplén megyében *Sátorallya-Újhelyen* Szirmay László, Zemplén megye alispánja, és Fábri Ignác számvevő; *Varannón* Bydeskuty István Zemplén-megyei táblabíró és Dráhoss Pál, majd Schrámm Imre számvevő; *Töke-Terebesen* Szentmiklósi Gergely Máté és Strobli József nagymihályi sőtiszt; Szepesben a *késmárki* pálosoknál Nozdroviczky György és Vizkelety Ferencz sőtiszt.

A jegyzőkönyvek hitelesítésére a politikai biztosok több helyen meghítták tanúként a megyei szolgabírákat és eskütteket, a földbirtok megbecsülésére vonatkozólag és a vitás jogügyi

esetekben pedig gyakran kikérték a hivatalos ügyvédek véleményét, úgy hogy a tanács hatalmas tisztviselő-sereget mozgósított az eltörlés végrehajtására.

A huszonöt jelentésből, melyet a politikai biztosok a tanácshoz felterjesztettek, részletesen megrajzolhatjuk a kolostorok feloszlásának képét és egyszersmind pontos tudomást szerezhetünk a pálos-rend anyagi állapotáról azon pillanatban, mikor a feloszlatis történt.¹⁾

Az eltörlésre ítélt huszonöt kolostor a következő volt:²⁾ Samarja, Késmárk, Pápa, Osáktornya, Sasvár, Szakolcza, Osalád, Pest, Máriavölgy, Szatmár-Németi, Mocsár, Székesfehérvár, Acsa, Tüskevár, Pécs, Bánfalva, Nezsider, Nagyvárad, Elefánt, Tőke-Terebes, Varannó, Sátorallya-Ujhely, Mária-Nosztra, Sajó-Lád, Felső-Győr.

A politikai és pénzügyi biztosok márczius 19-én este vagy 20-án reggel titokban utaztak el működésük színterére, még egyszer megbeszélték eljárásuk módját és reggel beállítottak a prior magánlakásába. Elmondták, miért jöttek, és fölszólították, rendelje az összes papokat a refektóriumba. Mikor mindannyian együtt voltak, a királyi biztos érthető, erős hangon fölolvasta a kerületi biztos levelét³⁾ és a császár eltörlő rendeletét, mely a rendet megszüntnek nyilvánította. Fájó szívvel vették a pálosok tudomásul a rendeletet, mely életüket földülta, kiszakította őket onnan, a hol eddig nyugalomban, békében

¹⁾ Eredetileg nemesak a magyar, hanem az erdélyi kolostorok fölосzlátásáról is össze akartam gyűjteni az adatokat, de az Orsz. Levéltárban erre vonatkozólag nem található semmiféle adat. A levéltár szíves tisztviselői a legnagyobb készséggel jártak kezemre, de legszorgosabb kutatásaim is csak az egyik, a tövisi kolostorra nézve vezettek nyomra. A többi két kolostorra (Torda, Illyefalva) vonatkozó iratok a tövisiekkel együtt az erdélyi osztályból rectificatio végett átkerültek az erdélyi kamarai számvévségbe, ott kiselejtezték őket, úgy hogy az erdélyi fiskális levéltár ma már nem tud róluk semmit.

²⁾ Megtartva az Orsz. Levéltár hivatalos sorrendjét.

³⁾ A felső-győri kir. biztoshoz intézett levél hiteles másolatban maradt fén. (Orsz. Levéltár, H. T. E. XII: 3.) Így szól:

Coronalis Domini Diós-Győr Praefecto, Domino Francisco Szőlőssy.

Cum in obsequium altissimae voluntatis Regiae, qua Maiesas Sua Sacratissima ordinem S. Pauli Primi Eremitae in Regno Hungariae Partibusque eidem adnexis, cunctis item suis haereditariis Provinciis abolendum altissime decernere dignata fuit, idem Dominus P. Sz. fine abolitionis Monasterii Győriensis praefati ordinis in Commissarium Regium denominatus existat: eidem praesentibus intimatur, ut demandatum sibi hanc provinciam iuxta datam instructionem omni cum fidelitate, zelo et promptitudine ad effectum adaequate deducat.

Pestini, 4-a Martii 786.

Comes Josephus Mailáth.

éltek, megfosztotta életük céljától, kidobta a nagyvilágba. Érzékeny jelenetekben nem volt hiány: a sajó-ládi papokat annyira megzavarta a fájdalom, hogy sírva fakadtak a kihirdetésnél, de azért ők is, mint a többiek, ellenmondás és zúgolódás nélkül nyugodtak bele szomorú sorsukba.¹⁾ Sehöl egy hang nem emelkedett a császár rendelete ellen, nem tiltakoztak sem szóval, sem tettel, egyedül a nagyváradiak priorja adott át az eltörölő biztosnak egy kérvényt, melynek tartalmát jegyzőkönyvbe kívánta vétetni: mély tisztelettel esedeznek, hogy jogaikban maradhassanak.²⁾ Az eltörlés aktusáról a biztos jegyzőkönyvet készített, melyet a papok vonakodás nélkül aláírtak.³⁾

A biztos ezután a fogadalmat még nem tett szerzeteseket fölszólította, hogy hagyják el a kolostort, a hol még legfeljebb négy hetet tölthetnek, tekintsék magukat szabad, világi embereknek. Mindegyikük kapott 150 forintot, ezzel új életet kezdhettek. A fogadalmat tett szerzeteseknek, miután megesküttek, hogy nincs már közöttük, vagy nem is volt clericus, kijelentette, hogy még öt hónapig, aug. 20-ig, együtt maradhatnak a kolostorban, ezalatt rendezzék ügyeiket. A fölösleges szolgálkat elbocsátotta, a többit meghagyta a rendtagok kiszolgálására, mindegyiknek 15 krt utalványozott napjára. Mielőtt a kolostorok vagyonának összeírásához fogott, magához vette a rendház összes kulcsait, a jegyzőkönyveket, számadásokat, ha voltak, megeskütette a rendtagokat, hogy a rend vagyonát lelkiismeretesen bevallják, semmit el nem titkolnak. Az eskümintá (iuramentum manifestationis), a melyet sajátkezüleg kellett lemásolniuk és aláírniuk, a következő volt:

»Ego juro per Deum vivum et gloriosum Dei Genitricem Virginem Mariam, omnes Sanctos atque Electos Dei, quod Ego omne id, quod ad hoc claustrum, ad hanc religiosam communitatem, ecclesiam, in mobilibus aut immobilibus rebus et bonis, in fundationibus, praetensionibus, paratis pecuniis, pecuniam valentibus, pretiosis et aliis rebus quocunque titulo pertinet aut eidem proprium est, fideliter indicare, revelare, tradere, per consequens nil exinde retinere aut subtrahere velim,

¹⁾ A kir. biztos márcz. 23-iki jelentése. Id. h.

²⁾ Beöthy politikai biztos jel. márcz. 31-ről. Id. h.

³⁾ Csak egy pap tagadta meg az aláírást, az is örült volt, a tőke-terebesi Adányi Fülöp. A kir. biztos jel. júl. 25-ről. Orsz. Levéltár, H. T. E. X: 1. A jegyzőkönyveknek hitelesítése így szól: Quod elementissimum isthoc sacratissimae suae Maiestatis mandatum praesentibus nobis ac ceteris in hoc conventu existentibus huius ordinis Religiosis palam publicatum sit, in fidem subscripti attestamur et recognoscimus. Székesfehérvár, id. h. 1. mell.

et nihil subtrahitur aut subtrahitur sim. Juro praeterea, quod Ego nunc actu nulla minima reservatione mentali aut quocunque demum subterfugio utar, nec unquam uti velim, cuius ope per indirectum secreto, aut per retinendam quidpiam retentum aut celatum manere posset, quemadmodum etiam eos sine mora indicare volo, qui ad meam notitiam quocunque demum tempore aliquid occultassent aut subtrahissent. Sic me Deus adiuvet. Beatissima Virgo Maria Immaculata, et omnes Sancti, atque Electi Dei.«¹⁾

A rendtagok után a szolgák, a kulcsár, gazda, sekrestyés stb. következtek; előttük is fölolvasták az eskümintát, még pedig a legtöbb helyen magyarul, mivel a szolgák más nyelven nem értettek; figyelmeztették őket, hogy szigorú büntetés vár rájuk, ha hamisan esküsznek. Esküjük, a mit legtöbben csak keresztvónásukkal hitelesítettek, hű fordítása a szerzetesek eskümintájának és így szólt:

Én a római catholica ecclesiának gazdája, segrestése etc. esküszöm az élő Istenre. Boldogságos szeplőtelen Szűz Máriára és Istennek választott minden szenteire, hogy én mind azokat, mellyek a conventhez s benne eddig tartózkodott szerzetes községhez, templomához, ingó és ingatlan javakban, s jószágokban, fundatiókban, adósságokban, kész pénzekben pénzt érőkben vagy arra fordíthatandókban, drága és alábbvaló eszközökben tartozandók és az föntirt conventnek tulajdoni, híven és igazán kivallani, beadni, megjelenteni akarom, következőképpen azokból megtartani, elvenni, avagy eltagadni legkissebbet sem akarok, és semmit eltagadandó, megtartandó és elvéjendő nem leszek. Esküszöm tovább, hogy ez jelen való órában semmi legkisebb titkos gondolatokat nem forralok elmémben avagy szívemben, sőt ezentúl sem akarok forralni, melyek által valami titokban, elrejtve avagy eltagadva maradhatna, sőt inkább még azokat is, kik tudományomra akár melly időben valami legkissebbet is megtartottak, elrejtettek avagy eltagadtak volna, kijelenteni, és beadni akarom. Isten engem úgy segéljen. Boldogságos szeplőtelen Szűz Mária, és Istennek választott minden Szentjei²⁾

Ezután egyenesen a személyi ügyekre tért a királyi biztos. A fölösleges szolgálakat elbocsátotta, a megmaradtaknak az instructió értelmében napi 15 krt utalványozott.³⁾ Összeírták a kolostorban tartózkodó szerzeteseket, elkészítették minő-

¹⁾ B. mell. a máriavölgyi kir. biztos márcz. 20-iki jelentéséhez. Id. h.

²⁾ A tőke-terebesi kir. biztos jelentéséhez 8. mell. Id. h.

³⁾ Varannó, a bizt. jel. 1786. oct. 14. id. h.

sítvényi táblázatukat s mindegyiktől írásban kívánták tudni, hol szándékozik tölteni és milyen minőségben hátralévő idejét. Ezekből a táblázatokból állítható össze a szerzet magyarországi tagjainak pontos névsora az eltörléskor. A rendnek összesen 285 fogadalmat tett tagja élt a pálosok huszonöt, vagy — a pozsonyi rendházat is számítva — huszonhat kolostorában.¹⁾

¹⁾ Itt adjuk teljes névsorukat, feltüntetve a rendházat, a melybe ki-ki tartozott, és a kinél lehet, a rendben viselt állását is. A használandó rövidítések magyarázata ez: subpr. = subprior; proc. = procurator; hsz. = hitszónok; v. = vasárnapi; ünn. = ünnepi; m. = magyar; n. = német; dr. th. = doctor theologiae; gyónt. = gyóntató; sekr. = sekrestyés. A többi könnyen megfejthető. És most íme a névsor: *Adányi Fülöp*, Töke-Terebes. — *Albrecht Albert*, Samarja. — *Alexorics Vazul* v. m. hsz. Pest. — *Antal Mátyás*, Nagyvárad. — *Antal Pál* 1773—1776-ig magyar provinciális, Tüskevár. — *Arnold Antal* v. m. hsz. Pécs. — *Aszalay Tádé*, Felső-Győr. — *Ballos István*, Tüskevár. — *Balogh Kázmér* udvari káplán Sallér Istvánnál, Tüskevár. — *Balogh Zsigmond*, Elefánt. — *Balonyay Gyula*, Család. — *Balsán Móricz* tanár a gramm. iskolában, Szakolcza. — *Barabás Gellért* iskola-igazgató, Pápa. — *Bálintffy Agoston*, Pápa. — *Bálintffy Károly* prior, Pest. — *Bedeichich Ambrus*, Csáktornya. — *Bektán Bertalan* prior, Nagyvárad. — *Bellusics Imre*, Pécs. — *Belosics Miklós* gyónt. Sasvár. — *Beniczky Tamás*, Varannó. — *Benceza János*, Töke-Terebes. — *Berle Barnabás* plebánus, Nagyvárad. — *Bertoni Flórián* theologiai tanár Pozsonyban, Pest. — *Berzsenyi Kristóf* káplán, Pápa. — *Beszák Benedek* tót hsz. Töke-Terebes. — *Bézerédj László*, Varannó. — *Bilisits Máté* a III. gramm. oszt. tanára, Szatmár-Németi. — *Billicsics Alajos* subpr. Pécs. — *Biliczky Anzelm*, Család. — *Blasinchich Anzelm* prior, Csáktornya. — *Boczó András* prior, Elefánt. — *Bodnár Nepomuk*, Sajó-Lád. — *Bodó Mihály* ünn. m. hsz. Pécs. — *Bolla Ágost* hsz. Sátorallya-Ujhely. — *Boroczky Károly*, Elefánt. — *Bors Dániel* tábori káplán, Sajó-Lád. — *Bossányi Imre* a II. gramm. oszt. tanára, Sátorallya-Ujhely. — *Botka Vazul*, Sátorallya-Ujhely. — *Budássy András* v. hsz. dr. th. Sajó-Lád. — *Bujdossy Elek*, Sajó-Lád. — *Casanova Zsigmond*, Sasvár. — *Caspar Dénes* orgonista, Pest. — *Cziffay Imre* theologus Pozsonyban. — *Czirer Flórián* theologus Pozsonyban. — *Czwick András* prior, Bánfalva. — *Czwick György* káplán, n. hsz. Késmárk. — *Csányi Euszták* subpr. Elefánt. — *Csercy Miklós* subpr. Székesfehérvár. — *Csernák Albert*, Sátorallya-Ujhely. — *Csobántzy Lázár* v. m. hsz. Pécs. — *Csonták György* theologus Pozsonyban. — *Damián Fülöp* tanár, Mária-Nosztra. — *Dely Jakab*, Mária-Nosztra. — *Demkovics Zsigmond*, Nagyvárad. — *Dékán Péter*, Pápa. — *Droholic Antal*, Bánfalva. — *Dvorák Gyula*, Pécs. — *Egressy László*, Nagyvárad. — *Ekker Kázmér* ünn. n. hsz. Máriavölgy. — *Egyed Ferencz* proc. Elefánt. — *Egyed György*, Sátorallya-Ujhely. — *Egyed István Joachim* prior, Székesfehérvár. — *Farkas József* a II. hum. oszt. tanára, Székesfehérvár. — *Frenreisz Ernő* v. n. hsz. Pest. — *Frölich Jakab* n. hsz. sekr. Székesfehérvár. — *Gaal György* m. hsz. Székesfehérvár. — *Gaal Lajos*, Tüskevár. — *Galbavi Atanáz*, Sasvár. — *Gamber Krizosztom* theologus Pozsonyban. — *Gaschich Jakab* subpr. Csáktornya. — *Gaube Gábor* prior, Szakolcza. — *Gergely András* m. hsz. Sátorallya-Ujhely. — *Gerdakovcz Fülöp* subpr. Pest. — *Gindl Gáspár* provinciális, Pest. — *Gindl József* a III. gramm. oszt. tanára, Székesfehérvár. — *Gisslmeyer Imre*, Samarja. — *Gondorovszky Szaniszló* orgonista, Felső-Győr. —

Mikor a biztosok elkészítették az egyházi személyek pontos névjegyzékét, átvették a subpriortól mint a pénztár

Gorgoscholtz Vazul, Bánfalva. — *Góry Gábor* tanár, Mária-Nosztra. — *Gregorovits Boldizsár* proc. Sajó-Lád. — *Grueber Gergely*, Bánfalva. — *Gyurics Kajetán* generalatusi titkár, Máriavölgy. — *Gyurkotzi János* a II. gramm. oszt. tanára, Pápa. — *Hajagos Vincze* dr. th. Mária-Nosztra. — *Halászy Vincze* theologus Pozsonyban. — *Hatos Pál*, Máriavölgy. — *Házy András*, Sasvár. — *Hernitz Joachim* a II. gramm. oszt. tanára, Szatmár-Németi. — *Hérits Vincze*, Pápa. — *Hill Krizosztom* collega generalis, Máriavölgy. — *Hinik Gábor*, Bánfalva. — *Hirsch József* prior, Tőke-Terebes. — *Holtzl Ágoston* ünn. n. hsz. Pápa. — *Högyész Lajos*, Pápa. — *Hubert Ferencz*, Család. — *Huschka Gáspár* prior, Samarja. — *Istvánffy Imre* hsz. Varannó. — *Istvánffy Pál* orgonás, Pécs. — *Ivancsics Pál* ünn. m. hsz. Pécs. — *János Jácint* a gramm. oszt. tanára, Szakolcza. — *Jeney Márton* m. hsz. Felső-Győr. — *Kalabis Bálint*, Máriavölgy. — *Kamenszky Balázs*, Tőke-Terebes. — *Kampel Lipót*, Máriavölgy. — *Kardos Lukács* prior, Család. — *Kecskeméthy József* jószágigazgató, Acsa. — *Kolemen György* v. m. hsz. Pápa. — *Kellner Henrik* hsz. Varannó. — *Kellner János*, Bánfalva. — *Kemény Antal* káplán, Pápa. — *Kereskenyi Hilarion* proc. Mária-Nosztra. — *Kiss Antal* tanár, Sajó-Lád. — *Kiss Boldizsár* tanár, Mária-Nosztra. — *Kiss Özséb*, Mária-Nosztra. — *Klapka József*, Máriavölgy. — *Klempai Lajos*, Máriavölgy. — *Kliger Placid*, Csáktornya. — *Kolenik Adorján*, Csáktornya. — *Kollmann Gáspár* hsz. Nezsider. — *Kopf Kajetán* v. n. hsz. Sasvár. — *Korner Zsigmond*, Máriavölgy. — *Kossuth László*, Nagyvárad. — *Kovács Dénes* az I. gramm. oszt. tanára, Szatmár. — *Kovács István*, Család. — *König Flórián*, Bánfalva. — *Kremser József*, Bánfalva. — *Kreskay Imre* prior, tanár, Szatmár-Németi. — *Kreskó Mózsef* theologus Pozsonyban. — *Kribovics Antal* a theologusok praefectusa Pozsonyban. — *Kristóffy Gáspár Mihály* nevelő Esterházy Imre gróf generálisnál, Pest. — *Krull Luczián*, Samarja. — *Kubinszky Gábor*, Elefánt. — *Kugler Domokos* prior, Nezsider. — *Kultsár Krizosztom* prior, Mária-Nosztra. — *Kunics Dénes*, Máriavölgy. — *Kupecz Alajos* káplán, Pécs. — *Kuszlits Özséb* proc. Pápa. — *Labody József*, Mária-Nosztra. — *Lancsics Márton* subpr. Mária-Nosztra. — *Láczay Elek* gyónt. dr. th. Sasvár. — *László Antal* theologus Pozsonyban. — *László Sebestyén* subpr. Pápa. — *Lechleitner Ignác* plebánus, Késmárk. — *Ledl Jakab* hsz. Nezsider. — *Leifer Máté* hsz. Samarja. — *Leschán Udalrik*, Csáktornya. — *Lenner Anzelm* a gramm. oszt. tanára, Szakolcza. — *Lukay Atanáz*, Sátorallya-Ujhely. — *Maar Jakab*, Bánfalva. — *Majer Rezső* n. hsz. káplán, Késmárk. — *Majerszky Pál* levéltárnok, Pest. — *Mak Domokos*, Pápa. — *Malicsák Farkas* administrator, Szentkút, Pécs. — *Malonyay Pál* tábori káplán, Család. — *Masian Lénárt* ünn. n. hsz. Pécs. — *Marssó Tádé* tót hsz. káplán, Késmárk. — *Marton Hiláriusz* subpr. Sátorallya-Ujhely. — *Martos Placid* proc. Mária-Nosztra. — *Mathievich (?)* proc. Csáktornya. — *Márffy István*, Nagyvárad. — *Márton Jeromos* theologus Pozsonyban. — *Márton László* a III. gramm. oszt. tanára, Pápa. — *Mednyánszky Károly*, Elefánt. — *Merka Szeverin* ünn. hsz. Máriavölgy. — *Meyer János* hsz. Mária-Nosztra. — *Molnár Elek* könyvtárnok, Pest. — *Nagy Imre*, Tüskevár. — *Németh János* az I. gramm. oszt. tanára, Székesfehérvár. — *Némethy Elek* prior, Pápa. — *Némethy Imre*, Tőke-Terebes. — *Nitzky Pál*, Tüskevár. — *Norsich Zsigmond* hsz. Csáktornya. — *Nyitray Sámuel* prior, Pécs. — *Ordódy Károly* a rend generálisa, Máriavölgy. — *Orosz*

kezelőjétől a készpénzt, s a kamarai tisztviseelő alkalom adtán elszállíttatta azt az őt kiküldő kamarának. Majd a leltározás

Ignác gyónt. Sasvár. — *Oszuszkay József*, Máriavölgy. — *Óhidi Krizosztom*, Sátorallya-Ujhely. — *Palakorics Norbert* jószágigazgató, Máriavölgy. — *Palles András*, Máriavölgy. — *Pamházy Gellért* tábori káplán, Sajó-Lád. — *Pap Demeter* nevelő, Mária-Nosztra. — *Pap Ferenc* hsz. Pest. — *Papanek Imre* tót hsz. káplán, Késmárk. — *Papanek Márton*, Máriavölgy. — *Papp Péter* prior, Sajó-Lád. — *Patsay István* subpr. Sajó-Lád. — *Pauliny Márton* v. tót hsz. Sasvár. — *Pály Boldizsár* m. hsz. Töke-Terebes. — *Pelczmann Mihály* udvari káplán, Varannó. — *Petrásch Simon* hsz. Mária-Nosztra. — *Pinkasz Ferenc* gyónt. Sasvár. — *Piros György* v. m. hsz. Elefánt. — *Podhorszky Lőrincz*, Máriavölgy. — *Pokol Fábán* hsz. Mária-Nosztra. — *Polinger Lipót* a humaniorák tanára Pozsonyban, Pápa. — *Pongrátz István* ünn. n. hsz. Sasvár. — *Poór Imre*, Mocsár. — *Poór István* az I. gramm. oszt. tanára, Sátorallya-Ujhely. — *Potyondi Adám* hsz. Mária-Nosztra. — *Potyondi Ferenc* helyettes tanár, Székesfehérvár. — *Preischl János* ünn. n. hsz. Pápa. — *Pribék Szaniszló*, Máriavölgy. — *Prottmann Ágost* ünn. n. hsz. Pest. — *Pubóczy György*, Pápa. — *Punckner Károly*, Samarja. — *Rainer Kelemen* subpr. Bánfalva. — *Raitman Adám* m. hsz. a plebánia-templomban, Pest. — *Rajchert Mihály* subpr. Sasvár. — *Reiter Simon* a theologusok praefectusa Pozsonyban, Sasvár. — *Révész Lajos* tábori káplán, Töke-Terebes. — *Rimanóczy József* prior, Felső-Győr. — *Rosmann Albert*, Bánfalva. — *Roth Ferenc*, Nezsider. — *Rozgonyi Tamás* gyónt. Varannó. — *Sadler József* proc. Székesfehérvár. — *Salay Bálint* hsz. Mária-Nosztra. — *Salguszkay Atanáz* ünn. tót hsz. Sátorallya-Ujhely. — *Sandrovics Nepomuk*, Sátorallya-Ujhely. — *Sándor Albert*, Máriavölgy. — *Schauberger Ágoston* hsz. Samarja. — *Schwarzbauer Pál* a II. gramm. oszt. tanára, Székesfehérvár. — *Schwarzpauer Orbán* nevelő Győry grófnál, Sajó-Lád. — *Scopek Ferenc*, Tüskevár. — *Simon Konrád* n. hsz. Máriavölgy. — *Simon Máté*, Szentkút, Pécs. — *Simoncsits Antal* proc. Sasvár. — *Simunich Sebestyén*, Csáktornya. — *Spek Konrád*, Csáktornya. — *Stahel Mátyás* prior, plebánus, Késmárk. — *Stasics Elek* proc. Tüskevár. — *Stechl Jakab* helyettes tanár, Pápa. — *Stettner Bernát*, Család. — *Stepán Arzén* ünn. tót hsz. Sasvár. — *Streskóczy Atanáz* v. tót hsz. Sátorallya-Ujhely. — *Szakatics Péter* ünn. m. hsz. Sajó-Lád. — *Szalay Pál* prior, Tüskevár. — *Szalay Özséb* prior, Sasvár. — *Szegedy Lénárt* v. m. hsz. Pécs. — *Szentgálly Ágoston*, Család. — *Szentgyörgyi Gellért* az I. gramm. oszt. tanára, Pápa. *Szentmartonyi Aquinas*, Csáktornya. — *Székely Lipót* definitor generalis dr. th. Sasvár. — *Szily Bertalan* Nagyvárád. — *Szily Boldizsár*, Bánfalva. — *Szlabigh Pál* prior, Varannó. — *Szlabyk Bernardin* a gramm. oszt. tanára, Szakoleza. — *Szűke Demeter* tanár, Nagyvárád. — *Szuday Egyed* a III. gramm. oszt. tanára Sátorallya-Ujhely. — *Takács Imre*, Sátorallya-Ujhely. — *Tamassits Andás*, Varannó. — *Tarnóczy Pál* sekr. Sasvár. — *Tállay Ágoston* hsz. Mária-Nosztra. — *Táncz Menyhért* a provinciális titkára, Pest. — *Tebner Tódé*, Család. — *Telek Tamás*, Pécs. — *Thanhoffer Pál*, Pécs. — *Tibbier Tóbiás* iskolaigazgató, Sátorallya-Ujhely. — *Tomcsányi Gábor*, Sajó-Lád. — *Tomsich Vítus* subpr. Máriavölgy. — *Toronyi István* plebánus, Acsa. — *Tóth Ambrus* theologus Pozsonyban. — *Tóth Bernát* proc. Sátorallya-Ujhely. — *Tóth Mihály* theologus Pozsonyban. — *Tóth Sándor* jószágigazgató, Mocsár. — *Török Kristóf* ünn. m. hsz. Pápa. — *Tratnóky Tamás*, Nagyvárád. — *Trnka Rafael* hsz. Szakoleza. — *Turszky Miklós* ünn.

nehéz munkája következett. Összeírták a kolostorok összes ingó és ingatlan javait, a templom, kolostor épületét, a gazdasági házakat, ha volt, az iskolát, a kolostor és a papok butorait, az egyházi szereket, instrukciót, az élelmi szereket, a bort; összeállították és megvizsgálták a kolostor tőkéit és alapítványait, követeléseit és tartozásait. A rendtagok nemcsak nem titkoltak el semmit, még egy szeget sem idegenítettek el a lefoglalt vagyomból,¹⁾ hanem még segítségükre is voltak a biztosoknak, úgy hogy ezek jelentéseikben többször emlékeznek meg dicsőítőleg a pálosoktól tett szolgálatokról,²⁾ sőt néhol az ő közbenjárásuk nélkül el sem tudták volna végezni munkájukat.³⁾

Különösen a könyvtár inventariumának elkészítésénél éltek a tudományos, művelt papok segítségével, mert sok helyütt nem volt a közelben könyvkereskedő, a kit erre a munkára felhasználhattak volna. Pedig ez a munka nagy bajjal járt. Majd minden kolostorban ezer körül volt a kötetek száma, de legtöbbször minden rend nélkül, össze-vissza heverték.

tót hsz. Elefánt. — *Ugróczy István*, Bánfalva. — *Vaczek Cirill*, Elefánt. — *Vahorszky Márton*, Máriavölgy. — *Vajda Vince* v. hsz. Tüskevár. — *Vajnerorics János*, Varannó. — *Verseghy Jenő* (*Ferencz*) ünn. m. hsz. Pest. — *Vichor Tádé* v. m. hsz. Elefánt. — *Vidi Ferencz* prior, Sátorallya-Ujhely. — *Vincze Elek*, Máriavölgy. — *Virág Ignác* (*Benedek*) az I. hum. oszt. tanára, Székesfehérvár. — *Volones Ambrus* ünn. hsz. Tüskevár. — *Wolf Péter* ünn. n. hsz. Székesfehérvár. — *Zelnika András* orgonás, Sajó-Lád. — *Zobothy Lajos* v. m. hsz. Sajó-Lád. — *Zrumek Bernát* orgonás, Elefánt. — *Zsiger Menyhért*, Család. — *Zsoldos László* m. hsz. Felső-Győr. — A magyarországi pálos-rend tagjait a XVII. századtól feloszlásukig, föl találjuk még jegyezve a M. N. Muzem egyik mult századbéli kéziratában. (Catalogus Paulinorum ad 1786. Fol. Lat. 2024.) Ebből a katalogusból, mely a rendtagok névsorát beöltöztetésük szerint adja, megjegyezvén egyszersmind az elhaltaknál a halálozás évét is, még a következő 27 pálos nevét állapíthatjuk meg, a kik valószínűleg az erdélyi kolostorokban tartózkodtak vagy valami küldetésben voltak távol a magyar hazától: Basány Imre, Besze János, Burján Lőrincz, Castelli Nándor, Császa Anzelm, Dobos István, Dudássy András, Encseli Venczel, Esterházy Pál, Gabriel Henrik, Gasner Mátyás, Gáspár Dénes, Gyöngyösy Pál, Hegyi János, Helezl Ágoston, Huzemann Brunó, Kakas József, Kocsi István, Kulmann Gáspár, Musich Bódog, Nagyiday Mihály, Pfahl Antal, Potakovics Norbert, Reischl János, Sechet Lipót, Simándi János, Szilágyi Mihály.

¹⁾ Egyetlen egyszer kellett a kir. biztosnak vizsgálatot indítani az egyik prior ellen, mert az a följelentés érkezett ellene, hogy a szakács márcz. 23-án az ő tudtával meglopta a vallás-alapot. A vizsgálat azonban kiderítette, hogy a följelentés teljesen alaptalan, rosszindulat műve volt, s a biztos teljes elégtételt szolgáltatott a meghurczolt priornak. Nozdroviczky jel. 1786. szept. 17-én. Késmárk, id. h.

²⁾ Varannó, a bizt. jel. id. h.

³⁾ Tüskevár, a bizt. jel. id. h.

A legtöbb rendházban nem is voltak katalogusba írva, noha a rend szabályai értelmében minden három esztendőben kellett volna katalogust készíteni és azt a provinciális-választáskor bemutatni. Erről azonban szó sem volt, megelégedtek holmi ócska jegyzékekkel, a melyekbe az újabb szerzeményeket be sem vették a papok. Ők maguk, bár rendesen volt egy, a ki könyvtárőri címet viselt, tetszés szerint vehettek ki használatukra könyvet; ha kötelességek tovább szólította őket, magukkal vitték s a könyv új tartózkodó helyük könyvtárába került. Elgondolható, mekkora lehetett a rendetlenség! A rendi könyvtárak anyagát nagyobbára teljesen egyházi jellegű és latin nyelvű XVII—XVIII. századbeli munkák alkották, de egypár kolostorban kitűnt a könyvtár változatosságával. Szépirodalmi munka kevés volt, magyar jóformán csak Gyöngyösi és a Telemák, azonban elég sok francia és olasz dráma, valószínűleg a tanároknak, hogy azokból iskolai színjátékokat készítsenek, a mit a pálosok igen kedveltek; ¹⁾ szép számmal voltak latin classikusaik is. Tudományos, első sorban történeti és philosophiai munka is akadt, mint pl. Bacon-tól a *Sermones fideles* stb. Magyar szerzőktől, hogy a legfontosabbakat említsem: Istvánffy története, Molnár physikája, Pereszlényi nyelvtana, Bél Mátyás munkái, Verbőczy Tripartituma. A leggyakoribb könyv természetesen Pázmány Kalauza és Predikációi voltak; ezeket szorgalmasan forgatták a hitszónokok, valamint a többi magyar predikációs gyűjteményeket is; az Officium Rákócziánium is gyakran szerepelt, sőt még eretnek könyveket is megtűrtek, pl. Károlyi és Molnár Albert bibliáit, de természetesen külön katalogusba foglalva. ²⁾

A mikor elkészítették a teljes leltárt, megbecsültették az összeírt vagyoni értékét; ezért a földbirtok megbecsülésére szakértő ügyvédek és gazdatiszteket küldött ki a kamara, a többi ingatlant és ingóságot pedig azok a mesteremberek becsülték meg, a kiket a politikai biztos a helységről vagy környékről erre fölszólított. A romlásnak kitett tárgyakat, valamint a világi ingóságokat elárverezték, az egyházi érték-tárgyakat átvette a kamarai megbízott és fölküldte Bodó Jánosnak Budára, a ki az ilynemű tárgyak megőrzésével volt megbízva (*curator rerum ecclesiasticarum*), részben megőrzésre, részben szétoztásra a szegény parochiák között.

A legfontosabb dolog e műveletek során a rend vagyonának megállapítása volt; erre volt legkiváncsibb a tanács és

¹⁾ Különösen a pápai kolostorban.

²⁾ A katalogusok egy része az eltűrlő iratok között van, másik része (9 példány) az egyetemi könyvtárba került. Kézirattár: I. 13.

Melléklet a 35. laphoz.

Szám	A kolostor neve	Készpénz ¹⁾	Követelés	Aktív tőke (rendszen kamatra köl- csön adva)	Alapítványok
1	Samarja	678·44	64·44	1,360—	42,800—
2	Késmárk	160—	—	5,210·55	583·20
3	Pápa	6,609·05 ^{1/3}	1,888·12 ^{2/15}	47,980—	—
4	Csáktornya	1,027·27	45·57	36,002·27 ²⁾	—
5	Sasvár	619·46 ^{1/2}	127—	14,650—	36,194·24
6	Szakolcza	—	422·05	13,610—	—
7	Család	1,500—	—	—	1,330—
8	Pest	4,140—	132·50	2,497·24	323,269·10 ²⁾
9	Máriavölgy	395·44	39·34 ^{1/2}	127,552— ²⁾	—
10	Szatmár-Németi ...	—	—	—	—
11	Mocsár	114·02	—	—	—
12	Székesfehérvár ...	742·35 ^{1/2}	54—	300—	7,190—
13	Acsa	6,575·08	—	1,040·45 ^{1/4}	—
14	Tüskevár	366·43	148—	15,089·26 ^{1/2}	—
15	Pécs	3,149·53	5·45	—	5,420—
16	Bánfalva	1,117— ^{1/4}	41·05	36,760—	26,400—
17	Nezsider	1,210·48	—	18,847·58	—
18	Nagyvárad	451—	2,344·48	6,671—	15,000—
19	Elefánt	3,187·48	1,421·10	6,189·40	—
20	Tőke-Terebes	328·47	84·37	5,161·28	11,000—
21	Varannó	1,233·39 ^{1/4}	77·06	13,000—	—
22	Sátorallya-Ujhely	632·48	1,791·31 ^{1/2}	13,974·48	17,159·29
23	Mária-Nosztra ...	9,339·32 ^{1/2}	193·07 ^{3/4}	34,850—	—
24	Sajó-Lád	781·28	857·41	12,741·13 ^{1/2}	—
25	Felső-Győr	8,645·51	1,738·29	14,209—	—
	Összesen ...	53,007·50 ^{1/3}	11,477·42 ^{2/60}	427,698·05 ^{1/4}	486,346·23

¹⁾ Az egyes rovatok alatt feltüntetett összegek 60 kros forintokban szám.

²⁾ Az aktív tőkéhez számítva.

³⁾ Beleszámítva az egyes kolostorok tulajdonát alkotó alapítványokat, m

⁴⁾ Nem voltak megbecsülve.

Földbirtok	Épületek	Ingóságok, naturaliak és instrukció	Templomi értéktárgyak	Összeg
2,210·52	51,239·53	1,765·13	1,660·07	101,779·33
3,609—	6,160— ² / ₃	1,401·14 ¹ / ₂	553·44	17,678·14 ¹ / ₆
212,637·11	49,828·18	11,009·25 ¹ / ₃	4,280·43	334,232·54 ²⁹ / ₃₀
68,390·52 ¹ / ₂	18,974·51 ¹ / ₂	3,426·30	2,753·07 ¹ / ₄	130,621·12 ¹ / ₄
—	153,222·12	1,235·10 ¹ / ₂	32,092·55	238,141·28
9,405·14 ⁵ / ₆	30,887·32	1,573·06 ¹ / ₂	5,353·50 ¹ / ₂	61,251·48 ⁵ / ₆
105,004·26	37,413·57 ² / ₃	3,080·17 ¹ / ₂	403·39 ¹ / ₂	148,732·20 ³ / ₃
520,567·55 ¹ / ₆	41,049·51 ¹ / ₃	—	3,631·32 ¹ / ₂	895,288·43
104,121·06 ² / ₃	48,277·10	5,929·45	19,084·27	305,399·47 ¹ / ₆
—	3,216·18	—	—	3,216·18
—	22,933·11 ¹ / ₃	926·08	—	23,973·21 ¹ / ₃
—	90,146·33	1,881·34 ¹ / ₂	8,559·54 ¹ / ₃	108,874·37 ¹ / ₃
216,739·37 ¹ / ₉	6,771·37 ¹ / ₃	12,027·46	—	243,154·54 ¹³ / ₃₆
109,538·32 ² / ₃	15,850·47	3,618·55	—	144,612·24 ¹ / ₆
239,253·14 ¹ / ₁₀	46,944·12 ³ / ₅	4,774·23	—	299,547·27 ⁷ / ₁₀
12,645—	19,923·01 ¹ / ₂	3,413·04 ¹ / ₂	2,572·01 ¹ / ₂	102,871·12 ³ / ₄
25,988·31	1,759·02 ² / ₃	2,403·59	429·02	50,639·20 ² / ₃
124,771·45	22,211·48	8,841·03	1,275·31	181,566·55
180,926·16	15,091·31	2,549·52	13,706·47	223,073·04
64,037·11	8,843·02	3,103·31	1,702·54 ¹ / ₂	94,261·30 ¹ / ₂
47,692·34	14,016·58	4,026·22	4,133·22 ¹ / ₂	84,180·01 ³ / ₄
164,081·17 ¹ / ₉	18,786·07 ¹ / ₃	5,241·57	1,507·41	223,175·39 ⁵ / ₁₈
123,360·22	27,261·27 ¹ / ₄	12,219·27 ³ / ₁₀	3,120·44 ¹ / ₄	210,344·41 ¹ / ₂₀
233,631·06	30,926·42	5,105·40	4)	284,043·50 ¹ / ₂
44,556·45	8,557·47	3,771·04	1,320·41	82,799·37
2,613,168·50 ⁷ / ₄₅	790,293·52 ¹¹ / ₆₀	103,326·28 ⁴ / ₅	108,142·44 ⁵ / ₈	4,593,460·57 ⁸³ / ₃₆₀

ítandók.

elyeknek alapító leveleit a pesti rendi levéltárban őrizték.

kanczellária, úgy hogy roppant részletezéssel és a legnagyobb pontossággal kellett a birtok fölvételének és az ingóságok megbecsülésének végbe menni. Mind a két munka heteket kívánt, annál inkább, mivel április elején új utasításokat adott ki a tanács, új szempontokat tűzött a becslésnél a biztos elé, úgy hogy majdnem kétszeres munkát végeztek a tisztviselők. Ezeknek az értékmeghatározásoknak tanúsága szerint a pálosok vagyonát a mellékelt táblázat mutatja.

A rend összes vagyona e szerint 4.593,460 frt 57 kr volt. Ha ebből levonjuk a tartozásokat: 51,086 frt 32 krt,¹⁾ marad tiszta vagyonnak 4.542,374 frt 25 kr. Ez azonban csak névleges vagyon, tényleg jóval nagyobbnek kellett lennie, mert a becslés általában elég pontosan és megbízhatóan történt ugyan, — így pl. Székesfehérvárott az árverésre került ingóságok becserké 8587 frt 58³/₄ kr volt és kaptak érte 8559 frt 54¹/₂ s-krt²⁾ — azonban a kules volt helytelen. Az épületek becserkéből mindenütt levonták az $\frac{1}{3}$ részét föntartási költség ezimén s csak a megmaradt $\frac{2}{3}$ részt vették számításba; a birtokok értékét úgy állapították meg, hogy a tényleges évi jövedelemből levontak 10⁰/₀-ot s a maradékból mint 4⁵/₀-os kamathból következtettek a tőkére. Fölösleges bizonyítani, hogy a birtokok értéke jóval nagyobb volt az így nyert eredménynél, mert a szerzetes gazdálkodás mellett, mikor a gazdatisztek tetszésük szerint jártak el a birtok kezelésében, a tőke nem hozhatott 4⁵/₀-ot. A jövedelmet is minimálisan állapították meg; egy-két adat kétségtelenné teszi, hogy a számítás nagyon pesszimisztikus volt, így p. o. a szőlő jövedelmét a bor-nak akónkénti 2 frtos árára alapították, noha az illető fajta (badacsonyi) bor akóját abban a korban 3—5 frtjával vették.³⁾ Nem is tudtak 117,591 frt 35³/₄ kr-nál több évi jövedelmet megállapítani, a miből még le kellett vonni a kiadásokat: 73,290 frt 21¹/₄ krt, s így maradt volna tiszta jövedelmül 44,301 frt 14¹/₂ kr, azaz alig 1⁰/₀. Csak curiosumképen közlöm e három számot, reális alapja nincs, mert a biztosok olyan önkényesen jártak el a kiadások megállapításában, hogy néhol a pálos gazdálkodás adatait vették alapul, máshol meg azt kutatták, mennyibe fog kerülni a kezelés a vallás-alapnak.

A könyvtár állományát sem számították a vagyonba. Igaz, hogy a becslők ugyancsak kevés értéket tulajdonítottak

¹⁾ A tartozás megállapítása megbízhatatlan, így. néhol fölszámították az öt hónapig együtt maradó papok költségeit, máshol nem.

²⁾ Id. h. C. mell.

³⁾ A *pápai* kolostor eltörlő biztosának jel. id. h. Inventarium,

a könyveknek, sokszor pár krajczárral mérték kötetjét, és a rend vagyonát nem sokkal emelte volna a 25 kolostor könyvtára, de nem számították be, mert a tanács a négy év előtti szokás szerint úgy intézkedett, hogy a könyveket küldjék föl az egyetemi könyvtárnak Schönwisner István könyvtárörhöz, ott válogassák ki, a mire szükség van.

Mindezt a munkát végig kellett nézniük a szerzeteseknek, sőt a mint említettük, segítettek is a biztosoknak. A rendelet úgy intézkedett, hogy az eltörlés után még együtt maradhatnak öt hónapig; ezzel az engedelemmel mindannyian éltek, egy sem hagyta el kolostorát aug. 20-ika előtt. Ragaszkodtak ahoz a helyhez, a hol eddig éltek, társaikhoz, kiknek körében napjaikat töltötték. A prior vezetése alatt mint testület tovább is folytatták működésüket, megtartották a köteles misét, szolgálták a népet. Éltek abból a 40 krból, a mit számukra a tanács rendelete értelmében a kamarai megbízott kifizetett — csak a priorok kaptak egy frtot s Ordódy kettőt¹⁾ — és aggódva gondoltak arra az időre, mikor válniuk kell.

Ügyes-bajos dolgaikban a politikai commissariushoz fordultak, és a királyi biztosok meg is tettek mindent, hogy könnyítsenek a pálosok sorsán. Kéréseiket, akár jogosak, akár tulságosan merészek voltak, eljuttatták a felsőbb forum elé, és bár sok ízben fordultak hozzájuk bizalommal a papok, egyetlen adatunk sincs, hogy a biztos kísérő levele ne lett volna a legkedvezőbben megfogalmazva. Ellenkezőleg, mindnyájan kötelességöknek tartották a papok kéréseit, a mennyire lehetett, támogatni, iparkodtak nekik kívánságuk szerint állást szerezni. Az utasításokat, ha nem voltak elég szabatosak, a legszabadabb módon magyarázták, az érdemesebb papoknak a rendesnél nagyobb napdíjat utalványoztak, egyik-másik az éléstárat is rendelkezésükre bocsátotta;²⁾ megengedték, hogy a szerzetesek magukkal vihessék a czellájukban talált könyveket és butorokat, még ha a szerzet tulajdona voltak is.³⁾ Sürgették a tanácsot, hogy intézkedjék a papok átöltöztése dolgában, mert az utasítás szerint, ha eltávoztak végleg a kolostorból, fehér reverendájukat le kellett vetniük és a világi papok öltözetéhez hasonló ruhában járniuk. Erre az átöltöztésre pedig a papok-

¹⁾ Ezenkívül bor, olaj, fa és gyertya járt ki nekik a vallás-alap terhére.

²⁾ Beöthy János nagyváradai biztos jel. 1786. márcz. 31. Id. h.

³⁾ A második tanácsi utasítás azonban, mely 1786. ápr. 1-én kelt (Orsz. Levéltár 1786 : 16,624), határozottan kimondta, hogy csak az a butor és könyv marad a szerzeteseké, a mi az övék volt.

nak nem volt pénzük, kértek hát számukra a tanácstól.¹⁾ Gyurkovich János, a fehérvári biztos még költségvetést is mellékelte jelentéséhez, összeállítva az átöltöztetéshez szükséges ruhadarabokat, még pedig »legolcsóbb áron.« Az érdekes számítás, mely világot vet az akkori pénzügyi állapotokra, a következő:

Két reverenda à 25 frt	50 frt — kr.
Papi köpeny	40 » — »
Két öv à 4 frt	8 » — »
Két pár cipő à 1 frt 24 kr	2 » 48 »
Nadrág	5 » — »
Mellény	5 » — »
Két nyakkendő à 45 kr	1 » 30 »
Kalap	4 » — »
Nagy kapuczni	2 » — »
Kis kapuczni	1 » — »
Csizma	4 » — »
Két ing à 2 frt	4 » — »
Két alsó nadrág à 1 frt 16 kr	2 » 32 »
Hat zsebkendő à 30 kr	3 » — »

Összesen 132 frt 50 kr.²⁾

A tanács maga is belátta a kívánság jogos voltát, de úgy látszik, nem tartotta szükségesnek az összes felsorolt ruhadarabokat, mert csak 100 frtot utalványozott egy-egy papnak.³⁾ Ezt az összeget is hálálkodva fogadták a szegény pálosok, a túskeváriak még a tanácshoz el is juttatták a biztos útján »immortales suas gratias.«⁴⁾

Időközben lassan elközelgett aug. 20-ika. A pálosoknak arról kellett gondoskodniok, hol töltsék hátralévő napjaikat? a tanácsnak pedig: mennyi pensiót adjon a rendtagoknak? Mivel a császár kívánsága értelmében nem lehetett pontosan megállapítani a rend vagyonát, egyelőre a régi jezsuita-pensiót rendelték számukra, azaz aug. 20-ikától kezdve havonként 16 frtot.⁵⁾ Szűkmarkú segítség, ha tekintetbe vesszük, hogy számos törődött, munkára képtelen, öreg rendtagot űztek a világba, és meggondoljuk, hogy az öt hónap alatt harmad

¹⁾ Horváth Zsigmond máriavölgyi biztos jel. 1786. jun. 2. Id. h.

²⁾ *Acsa*. H; T. VI: 4. 10. mell. a biztos első jelentéséhez. A jelentés maga elveszett.

³⁾ A rendelet kelt julius 11-én. Orsz. Levéltár, H. T. 1786: 27,495.

⁴⁾ *Túskevár*, id. h. Högyészky jel. 1786. április (tollhiba: augusztus helyett) 5.

⁵⁾ A fratereknek csak 13 frt. Az utalványozás még szeptember első hetében történt. *Pest*, id. h. 13. mell. a kir. biztos jelentéséhez.

részevel nagyobb volt a napidíjuk, pedig lakásuk és kiszolgálásuk is volt és valami kevés a kolostor vagyonából is esőpönt.

Augustus 20-án valóban elszéledtek. Egy részük megmaradt továbbra is a plebánia-templomokban mint plebánus, mások a katonasághoz vagy nevelőknek mentek, de a legnagyobb részük visszavonult és a kis pensióból iparkodott megélni. A kinek egyebe nem volt, az valóban nyomornak volt kitéve. A sajó-ládi prior csak azon könyörög a kerületi biztosnak, engedje meg, hogy a telet a kolostor falai között töltsé, legalább a hideg ellen legyen megvédve, mert a 16 frtból lakásra nem tellenek. A jószívú Majláth gróf hajlott a kérésre, és a prior, volt káplánjával Bujdosi Elekkel, csakugyan Sajó-Ládon töltötték a telet. Milyen szomorú volt e két szegény papnak a sorsa! Egyedül éltek a nagy házban ketten, s a hol azelőtt vídám körben, gond nélkül, kényelemben töltötték napjaikat, most csüggedt lélekkel, szótlánul tengették életüket. Dideregvé vonták meg magukat valamelyik délnék fekvő szobában — fűtésre csak a hónap elején telt — és folyton azon aggódtak, mit hoz a holnap, lesz-e betevő falatjuk, nem jön-e valamilyen rendelet, mely kitiltja őket a házból. Panaszos sóhajokban tör ki keservük, s e panaszok minden jellemzésnél élénkebben tesznek tanúságot nyomorúságukról . . . »ex 16 florenis altissimo loco benigne resolutis egerrime subsisto. Nam vel ipse victus singulo mense ad 12 fl. ascendit, et insuper calefactorem, albarum vestium lotricem solvere et candelis meipsum providere debeo, ita quidem, ut facto jam per me computu, ex futura angaria, quam nonnisi in fine mensis Januarii accepturi sumus, solum tres floreni resultabunt. Quo hoc convertam, ignoro, cum et vestimenta jam atterantur, et calceamentis jam nunc indigeam, actu vero in tota mea substantia solum unum florenum et 26 crucigeros munerare possum. Perpensis his et aliis millenis miseriis nostris, saepe saepius cum P. administratore mensae assidente cum dolore, et inter singultus ac suspiria panem nostrum manducamus, ingemisco ego, ingemiscit et ille, cum ex sedecim florenis minime subsistere valens jam aere alieno se gravare cogatur, praecipue nunc noverca adveniente hyeme, quid, nisi (ut genuine exprimam) branchas ursinas lambere cogemur. Longus essem, si omnem miseriarumstrarum cathalogum recensere vellem« ... írja egyikük az egri érseknek.¹⁾

¹⁾ A levél 1786. október 8-ról az Országos Levéltárban, H. T. 1786 : 44,290.

A többi pálos is sokat küzdött az étellel és hiába sürgették meg, hogy emeljék föl a lefoglalt birtokok értékéhez képest nyugdíjukat, nem hallgatták meg őket,¹⁾ csak egy esztendő múlva, 1787 június 26-án emelte föl a kanczellária pensiójukat 300 frtra,²⁾ majd később fokozatosan, koruk szerint, 550 frt-ig, úgy hogy p. o. 1820-ban a még életben lévő 47 pálos közül háromnak 300 frt-ja, ötnek 350, huszonnyolcnek 400, hatnak 450, háromnak 500 és egynek 550 frt pensiója volt.³⁾

A királyi biztos és a kamara megbízottja azonban még tovább is ott maradtak, ha munkájukat nem tudták elvégezni. Némelyik 1787 májusáig dolgozott; pl. a sátorallya-ujhelyi biztos. A biztosnak azonkívül javaslatot kellett beterjeszteni a birtokok és épületek további fölhasználására nézve, vajjon az állam maga vegye-e kezelésbe a vallás-alap javára, vagy adják bérbe, illetőleg árverezzék-e el.

A tanács az összes iratokat elküldte a könyvviteli osztálynak, mely átvizsgálta a számadásokat, kijavította az esetleges hibákat,⁴⁾ a biztostól fölterjesztett kérdésekben pénzügyi szempontból véleményt mondott, így különösen a birtokok további kezelésére vonatkozólag. Vezérelvül azt kívánta az osztály tekinteni, hogy a messze fekvő, elaprózott vagy terméketlen birtokrészeket adják el, a termékenyeket, ha közel fekszenek valamely más vallás-alapi birtokhoz, egyesítsék azzal, különben ha elég nagy a terjedelmük, kezelje a vallás-alap önállóan.⁵⁾ Nagyon fontos föladatuk volt továbbá megállapítani azt a tiszteletdíját, a mit az eltörlésnél szereplő tisztviselők megérdemeltek. A kisebb emberekkel hamar végeztek. A becsüsök 45 krt — 2 frtot kaptak napjára, a szerint, hogy helyben laktak-e vagy messzebről kellett jönniök; az ügyvédeknek, a kik a földek összeírásánál segédkeztek, és a szolgabíráknak 2—2 frt, az eskütteknek 1 frt, az írnoknak 30 kr, a sőtisztnek, azaz a kamarai megbízottnak 2 frt járt napjára, ez utóbbi azonban csak akkor kapta meg napidíját, ha nem rendes tartózkodása helyén működött. A késmárkit p. o. ugyancsak erős szavakkal utasította el a könyvviteli osztály, mikor a rendház

¹⁾ Bujdosi Elek levele 1786. december 15-ről az Országos Levéltárban, H. T. 1786 : 52,947.

²⁾ *Sasvár*, id. h. a könyvv. oszt. jelentéséhez ZZ. mell.

³⁾ Orsz. Levéltár, M. udv. kancz. 1820 : 14331.

⁴⁾ A rendelet a Országos Levéltárban, M. udv. kancz. 1787 : 7422. Különösen a pesti kolostorra vonatkozó adatokat vette erősen revisió alá. Id. h.

⁵⁾ *Pápa*, az oszt. jel. 1787. december 31. A nézsideri kolostort és uradalmat az 1786 augusztus 29-én kelt 9782/1202. számú udvari rendelet a magyar-óvári királyi hercegi uradalomba kebelezte be.

eltörlése alkalmával végzett szolgálatai alapján jutalomért folya-
modott, és végre is havonkénti 10 frttal kellett megelégednie.¹⁾

Nehezebb dolog volt a királyi biztosokat megjutalmazni. Ha megyei hivatalnok volt az illető, 3 frtot kapott napidíjúl és fuvarköltséget, ha nem, akkor valami általános összeget állapítottak meg, mely azonban jóval kisebb volt, mintha napidíjak alakjában fizették volna ki, de a decorum kedvéért aranyban adták. Egyáltalán az osztály igen fösvénykedett. Szirmaynak, Zemplén megye alispánjának, a sátorallya-ujhelyi biztosnak, 222 napért 666 frt járt volna. Ezt az osztály sokallotta, azt ajánlotta tehát a tanácsnak, adjon neki inkább 50 aranyat, mert az alispán, ha jobban sietett volna, hamarabb is elvégezhetette volna a dolgát. A tanács természetesen elfogadta az ajánlatot és Szirmay csakugyan 50 aranyat kapott, azt is nyolcz év mulva, 1794 május 27-én.²⁾ Egy-két évig a legtöbb biztosnak el kellett várni a pénzéért. A ki azonban nem követelt jutalmat, mint p. o. Melezer László sajó-ládi biztos, annál Zorkovich Miklós úr, az osztály vezetője, és a tanács nem fukarkodott elismerésben.³⁾

Annál szigorúbban kutatták, nem lépte-e át valamelyik biztos a hatáskörét.⁴⁾ Előfordult, hogy a biztos túlságos buzgalmában rendellenes, önhatalmú lépéseket tett; az osztály ilyenkor megróttta és csak azért nem kívánta felelősségre vonni, mert jóhiszeműleg tette s a vallás-alapot nem károsította meg.⁵⁾ A ki az első rendelet homályos szövegezésű helyét félreértve, egy-egy érdemes papnak a meghatározott napidíjánál többet utalványozott, azon kegyetlenül behajtották a többletet, ezzel a szokásos formulával: »regressus patet ad percipientes«, a mi azonban a biztosokat, hiszen szegény papok voltak a »percipientes«, nem igen vigasztalta meg.⁶⁾ Azonban az osztály, és ez igen jellemző adat, hevesen pártúl fogta a biztosokat, ha magasabb helyről intéztek ellenük támadást. Az *extractatus aulicus*, a kanczellária könyvviteli osztálya, bevádolta a tanács

¹⁾ Id. h. az oszt. jel. 1787. márczius 28-ról.

²⁾ Id. h. a könyvv. oszt. I. jel. 1789. deczember 4., II. jel. 1794. május 27.

³⁾ Id. h. a könyvv. oszt. jel. 1786. augusztus 12.

⁴⁾ A csáktornyai kir. biztos nem járt el ügyében elég lelkiismeretesen, mert egyik jelentését a tanácshoz a subprior ládájában találták meg, pedig ennek titokban kellett volna maradni a papok előtt. A biztos maga bejelentette az esetet 1786 augusztus 13-iki fölterjesztésében, de baja nem lett. Országos Levéltár, H. T. 1786 : 35,186.

⁵⁾ Pécs, id. h. I. lap.

⁶⁾ Az *acsai* kolostorra vonatkozólag u. o. H. T. 1789 : 16,880. A *tüskérárra* vonatkozólag u. o. H. T. 1786 : 47,538.

előtt épen Szirmayt, hogy eltért az utasítástól és ez által 800 forinttal megkárosította az alapot. Követelte, hogy hajtsák be az alispánon az összeget. A tanács megkérdezte a könyvviteli osztályt. Az osztály sietett kimutatni, hogy az alap kára mindössze 24 frt s az alispán eljárása különben sem volt jogtalan. Ne hajtsanak be rajta semmit, ne bélyegezzék meg az egész életét közszolgálatban töltött férfit.¹⁾

Az eltörlésnek utolsó mozzanata az volt, hogy a tanács vallásügyi bizottsága, melyet a császár 1782-ben épen a lefoglalt egyházi javak kezelésére és a vallásos ügyek elintézésére állított föl, átvizsgálta a vitás kérdéseket és döntött azokban. A mint ez is befejezte működését,²⁾ a pálos-rend eltörlése véget ért. Sem Ordódy kötelességszerű tiltakozása, sem Gindl provinciális kérvénye az országgyűléshez nem használt,³⁾ nem állították vissza a rendet még 1802-ben sem, mikor a másik három tanítórendet megújította a király. Scitovszky János esztergomi érsek telepítő kísérlete is sikertelen maradt 1866-ban.⁴⁾ A XIII. század közepén alapított rendet a XVIII. század vége nálunk teljesen eltemette.⁵⁾

¹⁾ A kancz. könyvv. osztálya egyéb vádat is kovácsolt, de a tanács könyvv. oszt. mind megczáfolta. Az ügyre vonatkozó iratok: *Sátorallya-Ujhely*, id. h.

²⁾ Még 1790-ben is tárgyalt. Országos Levéltár, M. udv. kancz. 1790: 5970.

³⁾ Lásd Bakonyvári Ildefonz munkáját: A pápai katolikus gymnasium története, 30. l.

⁴⁾ U. o.

⁵⁾ Végül hadd álljon itt, ha csak jegyzetben is, az eltörlésnek egy mulatságos epizódja. A tanács könyvviteli osztálya, valószínűleg félreértésből, azt a tévedést követte el, hogy a sajó-ládi pálos-templomot megtette plebánia-templomnak — így nem számíttatott be értéke a pálosok vagyonába — és a községi állítólagos plebánia-templomot le akarta foglalni a vallás-alap számára. Már el is ment az udvari rendelet ebben az értelemben, mikor Zichy Károly gróf, a tanács akkori elnöke, kijelenté a királynak (Országos Levéltár, M. udvari kancz. 1788: 11,424.) 1788 évi augusztus 2-án kelt fölterjesztésében, hogy megkérdezvén a pesti adminisztrációt, hogyan lehetne legjobban fölhasználni a sajó-ládi plebánia-templomot? azt a különös feleletet kapta: Sehogy, mert ott más templom a pálosokén kívül nincs!

